

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Psichologijos institutas

Gabrielė Adomaitytė

Teisės psichologijos studijų programa

Magistro baigiamasis darbas

Nuteistųjų suvoktas pataisos įstaigų pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas

Darbo vadovė: dr. Ksenija Čunichina

Vilnius 2022

TURINYS

TURINYS	2
SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	5
PRATARMĖ	6
1. ĮVADAS.....	7
1.1. Procedūrinis teisingumas	7
1.2. Procedūrinis teisingumas kriminalinėje justicijoje	8
1.3. Pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas	10
1.4. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas.....	12
2. TYRIMO METODIKA.....	20
2.1. Tyrimo dalyviai.....	20
2.2. Tyrimo instrumentai	22
2.3. Tyrimo eiga.....	23
2.4. Duomenų analizė	24
3. REZULTATAI.....	25
3.1. Nuteistųjų suvoktas bendras procedūrinis teisingumas ir skirtumai grupėse	25
3.2. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo ir demografinių charakteristikų sąsajos.....	26
3.3. Nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas ir skirtumai grupėse	27
3.4. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo ir demografinių charakteristikų sąsajos	28
3.5. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo ir pasitenkinimo sprendimu sąsajos	29
3.6. Nuteistųjų suvokto bendro pataisos pareigūnų elgesio ir Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos	31
IŠVADOS.....	39
LITERATŪRA	40

SANTRAUKA

Gabrielė Adomaitytė. Nuteistųjų suvoktas pataisos įstaigų pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas. Vilnius, Vilniaus universitetas, 2022, 43 puslapiai.

Kiekvieną dieną didelė dalis pataisos sistemoje bausmę atliekančių asmenų bendrauja su valdžia: pareigūnais, pataisos įstaigų darbuotojais, lygtinio paleidimo komisijos nariais ir panašiai. Šių valdžios atstovų priimami sprendimai ir jų elgesio su nuteistaisiais kokybė ilgainiui nulemia įkalintų asmenų požiūrį į visos sistemos teisingumą ir teisėtumą. Remiantis tuo galima teigti, kad nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas yra aktualus ne tik individualiu, tačiau ir visuomeniniu lygmeniu, todėl svarbu yra suprasti ne tik kokią reikšmę jis turi pataisos įstaigų kontekste, bet ir su kokiais kitais svarbiais aspektais jis siejasi. Tyrime dalyvavo 99 nuteistieji iš Vilniaus pataisos namų. Tiriamųjų amžiaus vidurkis 39,33 metai ($SD = 10,9$). Tyrime naudota specialiai šiam darbui sukurtas nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo klausimynas ir nuteistųjų suvokto priimto sprendimo procedūrinio teisingumo skalė. Darbe naudota netikimybinė patogioji atranka. Gauta, kad nuteistųjų suvoktas bendras pataisos pareigūnų elgesio ir Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas yra žemesnis nei vidutinis. Lengvosios grupės nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas yra didesnis nei drausmės grupės nuteistųjų. Nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas yra susijęs su tam tikrais demografiniais duomenimis. Suvoktas didesnis pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas prognozuoja didesnę pasitenkinimą Komisijos priimtu sprendimu. Didesnis bendras suvoktas procedūrinis teisingumas prognozuoja didesnę suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą.

Raktažodžiai: nuteistieji, procedūrinis teisingumas.

SUMMARY

Gabrielė Adomaitytė. Convicts' perceived correctional facilities officers' behavior procedural justice. Vilnius, Vilnius university, 2022, 43 pages.

Every day a large part of the penitentiary community interact with the government: officials, correctional staff, members of the parole commission and the like. The decisions made by these authorities and the quality of their treatment of convicts will, in the long run, determine the attitude of prisoners towards the fairness and legitimacy of the whole system. On this basis, it can be argued that the fairness of sentencing procedures is relevant not only individually but also at the societal level, so it is important to understand that not only does it have correctional institutions in the context, but also what other important aspects it relates to. 99 convicts in Vilnius correctional facilities were successfully investigated. The mean age of the subjects was 39.33 years ($SD = 10.9$). The study used a questionnaire on the fairness of the procedures for the perception of convicts and the scale of procedural fairness of the decision made on the perception of convicts. Convenient selection was used in the work. Convicts' perceptions of the general conduct of the correctional officers and the procedural fairness of the decision taken by the Commission were found to be below average. The fairness of the perception procedures of the light group convicts is higher than that of the disciplinary group convicts. Procedural fairness in the perception of convicts is related to certain demographics. The perceived greater fairness of the procedures for the conduct of correctional officers predicts greater satisfaction with the Commission's decision. A higher overall fairness of the perception procedures predicts a higher perception of the procedural fairness of the decision made.

Keywords: convicts, procedural justice.

SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS

Nuteistieji (angl. Convicts) – asmenys, kurių atžvilgiu yra priimtas kompetentingos teisminės institucijos nuosprendis paskirti laisvės atėmimo bausmę ar nutartis paskirti priverčiamąsias medicininio pobūdžio priemones, susijusias su laisvės apribojimu (Lietuvos Respublikos Seimas, 1996).

Procedūrinis teisingumas (angl. Procedural justice) – tai ginčų sprendimo procedūrų arba būdų ir tam tikrų standartų, kurie lemia, ar ginčo šalys supras tiek ginčo nagrinėjimą, tiek galutinį jo sprendimą kaip teisingą, atitikimas (Justickis ir Valickas, 2006).

PRATARMĖ

Socialinė atskirtis nuo šeimos ir draugų, griežtas kasdienis režimas, laisvės ir autonomijos apribojimas, grėsminga ir gąsdinanti aplinka – įkalinimo įstaigose dienas leidžiančių nuteistųjų kasdienybė. Kaip ir visi kiti žmonės, nuteisti asmenys siekia būti gerbiami, suprasti ir išklaudyti išklaudyti (Hulley, Liebling, & Crewe, 2012). Žmogiškas, sąžiningas, rūpesčiu ir noru padėti grįstas elgesys su laisvės atėmimo bausmę atliekančias asmenimis yra ne tik laikomas vertybe, bet ir suprantamas kaip pagrindinis veiksnys, lemiantis mažesni nuteistųjų psichologinį distresą, didesni taisyklių laikymąsi ir paklusimą pareigūnų nurodymams (Meško & Hacin, 2019; Kaeble & Cowhig, 2018). Pastaruoju metu vis daugėja tyrimų, akcentuojančių pataisos pareigūnų elgesio svarbą kuriant saugesnį ir visapusiškai geresnį psichologinį klimatą įkalinimo įstaigose. Nuteistųjų suvokiamas pagarbus, sąžiningas ir nešališkas pareigūnų elgesys jų atžvilgiu yra laikomas pagrindiniu įrankiu siekiant tokių teigiamų pokyčių. Būtent todėl pastaruoju metu mokslininkai vis daugiau kalba apie pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą ir pabrėžia, kad tai vienas svarbiausių dalykų, formuojančių pozityvesnę nuteistųjų įkalinimo patirtį ir suvoktą visos teisėsaugos sistemos teisingumą bei teisėtumą (Del Vecchio, 2019; Howard & Wakeling, 2020). Atkreipiamas dėmesys, kad ankstesnių tyrimų autoriai itin daug analizavo būtent ikiteisminio tyrimo pareigūnų procedūrinį teisingumą ir pakankamai mažai dėmesio skyrė nagrinėjant pareigūnų elgesio teisingumą pasibaigus ikiteisminiam tyrimui (Kochel, Parks, & Mastrofski, 2013; Liebling, 2011). Taigi nenuostabu, kad pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas vis dar kelia nemažai klausimų ir reikalauja papildomų tyrinėjimų.

Pažymima, kad Lietuvoje procedūrinio teisingumo tyrimai atsirado dar visai neseniai ir dauguma jų analizavo žmonių suvoktą policijos pareigūnų ir teisėjų elgesio procedūrinį teisingumą (Justickis ir Valickas, 2006; Valickas, Justickis, Vanagaitė ir Voropaj, 2013). Šiuo metu Lietuvoje dar nebuvo tyrinėtas nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas. Būtent todėl šiuo darbu siekta atkreipti dėmesį į nuteistųjų procedūrinio teisingumo suvokimą ir su juo susijusius veiksnius ir galimai padėti pamatą ateities tyrimams. Taip pat, remiantis atlikto tyrimo rezultatais, siekta pateikti tikslines rekomendacijas, orientuotas į nuteistųjų suvokto pataisos pareigūnų elgesio procedūrinio teisingumo suvokimo didinimą.

1. ĮVADAS

1.1.Procedūrinis teisingumas

Procedūrinis teisingumas gali būti apibūdinamas kaip „teisingos procedūros“, kurios atspindi idėją, jog žmonių teisingumo ir visos teisėsaugos sistemos vertinimas yra susijęs su suvoktu proceso teisingumu bei sąžiningumu ir tuo, kaip su jais buvo elgtasi. Justickis ir Valickas (2006) teigia, kad procedūrinis teisingumas - tai ginčių sprendimo procedūrų arba būdų ir tam tikrų standartų, kurie lemia, ar ginčo šalys supras tiek ginčo nagrinėjimą, tiek galutinį jo sprendimą kaip teisingą, atlikimas. Procedūrinis teisingumas pasireiškia tuomet, kai valdžios institucijos yra suvokiamos kaip patikimos ir nešališkos, kai jos su žmonėmis elgiasi pagarbiai bei oriai ir kai suteikia žmonėms galimybę dalyvauti bei išreikšti savo požiūrį prieš priimant sprendimus (Mazerolle et al., 2014). Pirmieji šios krypties tyrinėtojai teigė, kad procedūrinio teisingumo suvokimas priklauso nuo suvokiamos pagarbos, neutralumo ir pasitikėjimo (Leventhal, 1980; Lind & Tyler, 1988; Tyler, 1989; Tyler & Lind, 1992). Vėlesniuose tyimuose pasiūlytas naujas apibrėžimas, kuris teigė, kad procedūrinis teisingumas sudarytas iš dviejų atskirų elementų – procedūrinių kriterijų, kurie susiję su sprendimo priėmimo proceso kokybe ir procedūrinių kriterijų, kurie atspindi elgesio su žmonėmis proceso metu kokybę (Tyler & Blader, 2000).

Visockas (2016) teigia, kad procedūrinis teisingumas atspindi procesus ir tvarkas, kuriuos pasitelkia organizacijos (kriminalinės justicijos diskurse – teisėsaugos institucijos) siekdamos išvengti ginčų, užtikrinti žmonių teises ir teisėtus interesus. Svarbu paminėti, kad procedūrinio teisingumo suvokimas didžiąja dalimi remiasi subjektyviu požiūriu (Valickas ir kt., 2013). Daugybės autorių tyrimai parodė, kad teisingumo suvokimą lemia ne tik rezultatai, bet ir procesų, naudojamų šiems rezultatams pasiekti, sąžiningumas ir nuoseklumas (Goodman-Delahunty, 2010; Hollander-Blumoff & Tyler, 2009; Perez, 2010). Remiantis atliktų tyrimų rezultatais galima teigti, kad procedūrinio teisingumo suvokimą daugiau ar mažiau nulemia keturi veiksniai (Tyler, 2004): 1) galimybė dalyvauti; 2) neutralumas; 3) pagarba; 4) pasitikėjimas.

Galimybė dalyvauti apibrėžia leidimą žmonėms dalyvauti sprendimų priėmimo procese ir išreikšti savo nuomonę. Pažymima, kad svarbu yra prieš priimant sprendimus suteikti dalyviams galimybę pasisakyti – papasakoti savo istorijos pusę ir pateikti pasiūlymus, kaip jų nuomone būtų galima išspręsti iškilusias problemas (Jackson, Tyler, Bradford, Taylor, & Shiner, 2010). Tyrimai rodo, kad kai žmonėms yra suteikiama proga išreikšti savo nuomonę, tikimybė, jog jie priimtą sprendimą vertins kaip teisingą, yra daug didesnė (Jackson et al., 2010; Barkworth & Murphy, 2021).

Sprendimų neutralumas atspindi, ar sprendimai yra priimami laikantis taisyklių bei vadovaujantis tinkamomis procedūromis ir nėra pagrįsti asmeniniu šališkumu (Meško & Hacin, 2019). Manoma, kad valdžia elgiasi sąžiningai jeigu ji ne tik vadovaujasi nustatytomis taisyklėmis, bet ir vienodai jas taiko visų dalyvių atžvilgiu (Jackson et al., 2010).

Pagarbus ir mandagus elgesys reiškia, kad priimant sprendimus svarbu yra nesivadovauti neigiamais stereotipais ir pripažinti proceso dalyvių teises. Viena iš svarbiausių sričių, bendraujant su valdžia, yra pagarbus ir mandagus elgesys (Jackson et al., 2010). Kai žmonės jaučiasi sumenkinti ir negerbiami, tai skatina jų nepasitikėjimą valdžia ir jos priimamais sprendimais. Ir atvirkščiai, jeigu proceso dalyviai mano, kad jų nuomonė ir teisės yra gerbiamos, tuomet jie jaučia, kad su jais yra elgiamasi teisingai (Bickers et al., 2019).

Pasitikėjimas valdžia atspindi įsitikinimą, kad valdžia rūpinasi proceso dalyvių gerove. Svarbu paminėti, kad žmonėms įtaką daro ir jų suvokimas apie valdžios motyvus priimant sprendimus (Jackson et al., 2010). Jei dalyviai mano, kad valdžia elgiasi iš nuoširdaus noro daryti tai, kas teisinga, tuomet jie laikysis nuomonės, kad valdžia elgiasi sąžiningai. Tačiau jeigu jie galvoja, kad valdžia nesirūpina jų gerove, tuomet požiūris į jos veiksmus gali būti itin neigiamas. Atkreipiamas dėmesys, kad siekiant didinti pasitikėjimą valdžia, svarbu yra suteikti žmonėms galimybę išreikšti savo nuomonę, parodyti jiems, kad į ją yra atsižvelgiama ir siekti paaiškinti, kodėl ir kaip yra priimami sprendimai (Bickers et al., 2019).

Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad skirtingi procedūrinio teisingumo aspektai – galimybė dalyvauti, neutralumas, pagarba ir pasitikėjimas – nepriklausomai veikia žmonių suvokimą apie procedūrų teisingumą. Visą procedūrinio teisingumo procesą galima paaiškinti keturiais žingsniais: pirmiausia, jeigu žmonės jausis išklausyti ir suprasti (galimybė dalyvauti) tuomet jie jaus, kad su jais buvo elgtasi sąžiningai ir pagarbiai (pagarba). Antra, jeigu žmonės galvos, kad jie buvo išklausyti ir su jais buvo elgiamasi pagarbiai, priimtą sprendimą jie bus linkę vertinti kaip teisingą ir sąžiningą (neutralumas). Trečia, jeigu žmonės jaus, kad priimtas sprendimas yra neutralus, sprendimą priėmusius valdžios atstovus jie suvoks kaip patikimus (pasitikėjimas). Ketvirta, jeigu jie valdžią suvoks kaip supratingą, pagarbią, neutralią ir patikimą, tuomet jie priimtą sprendimą ir sprendimo priėmimo procesą vertins kaip teisingą ir teisėtą (Bickers et al., 2019).

1.2. Procedūrinis teisingumas kriminalinėje justicijoje

Procedūrinio teisingumo tyrimai kriminalinėje justicijoje dar visai neseniai sulaukė didesnio mokslininkų susidomėjimo. Pirmieji tyrimai šia tema, stebėti XX amžiaus aštuntame dešimtmetyje (Thibaut & Walker, 1975), analizavo ryšius tarp suvokto teismo posėdžių teisingumo ir juose

dalyvaujančių asmenų proceso kontrolės lygio. Autoriai iškelė prielaidą, kad žmonių suvokiamas procedūrinis teisingumas priklauso nuo to, ar jiems yra suteikiama galimybė dalyvauti priimant sprendimus – išreikšti savo nuomonę, pasiūlymus bei argumentus (Čunichina, 2014). Nustatyta, kad kuo daugiau žmonėms yra leidžiama įsitraukti, tuo geriau jie vertins ne tik patį sprendimo priėmimo procesą, bet ir galutinį sprendimą (Sergeant, Barkworth, Madon, & 2020). Vėlesniuose tyrimuose Leventhal (1980) nagrinėjo kaip suvoktas teisingumas yra susijęs su sprendimo priėmimo proceso suvokimu. Autorius pažymi, kad procedūrinį teisingumą sprendimo priėmimo procese galima įvertinti remiantis šešiais kriterijais (Leventhal, 1980): 1) reprezentatyvumo (pvz., priimami sprendimai turi atspindėti pagrindinius gyventojų rūpesčius, vertybes ir požiūrį), 2) procedūrų nuoseklumo, 3) nešališkumo, 4) tikslumo, 5) apeliacijos galimybės (pvz., galimybės pakeisti priimtus sprendimus), 6) etiškumo (pvz., sprendimai turi būti priimami atsižvelgiant į etiką). Pažymima, kad žmonės vertina šiuos kriterijus, nes suvokia juos kaip instrumentus, reikalingus siekiant specifinių tikslų (Beier, Eib, Oehmann, Fiedler, & Fiedler, 2014). Taigi pirmieji procedūrinio teisingumo tyrimai akcentavo, jog ginčo sprendimo metu žmonėms svarbiausia instrumentiniai procedūrinio teisingumo veiksniai (Thibaut & Walker, 1975), o vėlesnių autorių tyrimų rezultatai parodė, kad neinstrumentiniai veiksniai (Leventhal, 1980) yra tokie pat reikšmingi.

Analizuojant procedūrinio teisingumo tyrinėjimų istoriją svarbu aptarti Lind ir Tyler (1988) grupės vertės (*angl. group value*) teoriją. Šį modelį autoriai pasiūlė tuomet, kai pastebėjo, kad žmonėms rūpi ne tik valdžios atstovų priimami sprendimai ar proceso kontrolė, bet taip pat ir suvoktas sprendimo priėmimo proceso teisingumas. Savo tyrimuose Lind ir Tyler (1988) nustatė, kad svarbiausi procedūrų aspektai yra susiję su valdžios atstovų ir ginčo šalių tarpusavio santykiais (Čunichina, 2014). Grupės vertės modelis aiškina, kad procedūros, kurios leidžia dalyvauti, patvirtina, kad žmogus yra visavertis grupės narys, o šis suvokimas skatina žmogų suvokti, kad jis gali kontroliuoti sprendimo priėmimą (Petkevičiūtė-Barysienė, 2016). Grupės vertės modelio tyrėjai taip pat pažymi, kad ryšys tarp procedūrinio teisingumo ir bendradarbiavimo gali būti aiškinamas kaip vienas iš socialinės identifikacijos funkcijų. Vėlesniuose tyrimuose buvo pristatyta nauja, grupės vertės modeliu pagrįsta, dviejų komponentų procedūrinio teisingumo teorija (Blader & Tyler, 2009). Ši teorija aiškina, kad valdžios institucijų veiksmai įgyvendinant baudžiamosios justicijos procedūras lemia tai, kaip asmenys suvokia savo socialinę tapatybę ir tai, kaip šis socialinis psichologinis procesas galiausiai paveikia jų elgesį (Radburn & Stott, 2019).

Pažymima, kad ankstyvieji procedūrinio teisingumo modeliai akcentavo, jog žmonės vertina galimybę dalyvauti sprendimų priėmimo procese, kadangi tai leidžia jiems išivaizduoti, kad jie gali paveikti galutinį sprendimą. Žinoma, svarbu paminėti, kad pirmieji tyrimai daugiausiai dėmesio skyrė suvoktam procedūriniam teisingumui individualiu lygmeniu (Thibaut & Walker, 1975; Leventhal,

1980; Lind & Tyler, 1988). Tačiau siekiant geriau suprasti suvokto procedūrinio teisingumo reikšmę, svarbu aptarti ir kaip šis konstruktas pasireiškia didesniu, visuomeniniu lygmeniu. Jau atliktų procedūrinio teisingumo tyrimų rezultatai parodė, kad suvoktas teisingumo jausmas žmonėms yra be galo svarbus (Sergeant et al., 2020; Dirkzwager & Kruttschnitt, 2012; Mazerolle et al., 2014). Kriminalinės justicijos sistemoje nusikalimų aukos, teisės pažeidėjai ir visi kiti visuomenės dalyviai nori, kad teisėsaugos institucijos ir jų atstovai su jais elgtųsi sąžiningai. Nenuostabu, kad procedūrinio teisingumo tyrėjai siekė išsiaiškinti ne tik kaip žmonės vertina teisėsaugos atstovų elgesio procedūrinį teisingumą, tačiau ir nagrinėjo kaip šis suvokimas prisideda formuojant jų požiūrį į visą teisėsaugos sistemą. Tyler (1990) buvo vienas pirmųjų, tyrinėjusių žmonių suvoktą pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą. Autoriaus atliktų tyrimų rezultatai leido žengti pirmuosius žingsnius siekiant suvokti kaip pačios pirmosios policijos pareigūnų ir visuomenės sąveikų patirtys nulemia žmonių elgesį jų metu ir požiūrį į valdžios atstovus. Anot Radburn ir Stott (2018), pirmasis susidūrimas su policijos pareigūnais yra suvokto teisėsaugos teisingumo ir teisėtumo pagrindas. Walters ir Bolger (2018) akcentavo, kad nuostatos apie teisėsaugos sistemos veiklą formuojasi ir per žmonių patirtis ikiteisminio tyrimo metu – vertinant pareigūnų ir teisėjų elgesį.

Didelė dalis atliktų mokslinių tyrimų rezultatų parodė, kad procedūrinio teisingumo suvokimas prasideda nuo pirmojo susidūrinimo su teisėsauga, alternatyvių ginčų sprendimų, o vėliau jis formuojasi ir per patirtis ikiteisminio tyrimo metu. Atkreipiamas dėmesys, jog pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama požiūriui, kad su teismo procesu niekas nesibaigia ir kad žmonių suvoktas procedūrinis teisingumas formuojasi ir pasibaigus ikiteisminiam tyrimui.

1.3. Pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas

Galima teigti, kad pataisos pareigūnai – visos bausmių vykdymo sistemos centras (Dirkzwager & Kruttschnitt, 2012). Pagrindiniai įkalinimo įstaigose dirbančių asmenų tikslai yra užtikrinti saugumą ir tvarką, bendraujant su nuteistaisiais laikytis pagarbos ir žmogiškumo principų, padėti jiems spręsti iškilusias kasdienes problemas bei suteikti dažnai reikalinga pagalbą ir paramą (Mayerson, Mackenzie, & MacDermott, 2021). Atliekant kasdienes funkcijas jie gali veikti kaip specialistai, administratoriai, vadybininkai, pagalbininkai ar net mentoriai. Taip pat, nuteistajam, pataisos pareigūnas paprastai yra pirminis ryšys su išoriniu pasauliu - asmuo, galintis padėti susitarti dėl vizitų su advokatu ar šeimos nariais, susisiekti su administracija ar kitais įstaigos specialistais. Pažymima, kad šios ir kitos pataisos pareigūnų atliekamos funkcijos padeda nuteistiesiems ne tik greičiau prisitaikyti prie naujos aplinkos, bet ir lengviau išgyventi neigiamas įkalinimo patirtis (Dirkzwager & Kruttschnitt, 2012). Visgi, šių tikslų įgyvendinimas neretai būna apsunkintas tiek dėl

pačios organizacijos kompleksiskumo, tiek dėl dažnai elgesio ar psichinių sveikatos problemų turinčių nuteistųjų, būtent todėl pataisos pareigūnai turi pasižymėti specifiniais įgūdžiais, reikalingais siekiant sėkmingų rezultatų. Dar visai neseniai procedūrinis teisingumas buvo pasiūlytas kaip įrankis, kurio pagalba įkalinimo įstaigų darbuotojai gali lengviau pasiekti užsibrėžtus tikslus.

Pastaruoju metu atsiranda vis daugiau mokslininkų, nagrinėjančių procedūrinio teisingumo svarbą pataisos įstaigose (Beijersbergen et al., 2014, 2015; Beijersbergen et al., 2016; Dirkzwager & Nieuwbeerta, 2016; Dirkzwager & Kruttschnitt, 2012; Meško & Hacin, 2019; Howard & Wakeling, 2020). Nors šiuo metu atlikta yra dar pakankamai mažai tyrimų, gauti rezultatai rodo, kad nuteistieji vertina kai su jais elgiamasi pagarbiai ir mandagiai ir kai jiems yra suteikiama proga pasakyti savo nuomonę. Kaip minėta anksčiau, procedūrinis teisingumas dažniausiai suprantamas kaip suvoktas elgesio ir procedūrų, naudotų sprendimo priėmimo proceso metu, sąžiningumas (Justickis ir Valickas, 2006). Jau yra žinoma, kad pagrindiniai keturi procedūrinio teisingumo elementai yra pagarba, neutralumas, galimybė dalyvauti ir pasitikėjimas, tačiau svarbu išanalizuoti, kaip šiuos dalykus įgyvendinti gali pataisos pareigūnai (Tyler, 2004). Įkalinimo įstaigose pagarbus elgesys iš darbuotojų gali būti pademonstruotas kreipiantis į nuteistuosius vardu, bendraujant su jais mandagiai bei paprašant, o ne įsakant jiems ką nors atlikti. Iš kitos pusės, įkalintų asmenų ignoravimas ir nerodomas bent minimalios pastangos juos pažinti kaip atskirus ir savitai išskirtinius individus, gali būti suvokiamas kaip nepagarbus elgesys. Neutralumas atsispindi tuomet, kai pataisos pareigūnai priima sprendimus vadovaujantis nustatytais taisyklėmis ir procedūromis, o ne savo asmeniniais įsitikinimais ir tuomet, kai šiuos sprendimus gali pagrįsti ir paaiškinti nuteistiesiems. Galimybė dalyvauti nuteistiesiems reiškia galimybę paaiškinti savo istorijos pusę įvykus konfliktui ir galimybę dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su jų teisine padėtimi ar bendra gyvenimo kokybe (Tyler, 2010). Pažymima, kad nuteistiesiems tokios progos dažniausiai nėra suteikiamos, o tai galimai paveikia jų suvoktą ne tik pataisos pareigūnų, bet ir visos įstaigos ar bausmių vykdymo sistemos nesąžiningumą ir neteisingumą. Galiausiai, pasitikėjimas apibūdina įsitikinimą, kad valdžia priima sprendimus atsižvelgiant į nuteistųjų interesus. Siekiant parodyti nuteistiesiems, kad valdžia galima pasitikėti, pataisos pareigūnai turėtų nuoširdžiai domėtis jų gerove, gebėti atpažinti galimus psichologinių sunkumų požymius, nevengti pasiteirauti apie jų būseną bei padėti spręsti jų keliamas problemas. Atlikti tyrimai rodo, kad kai pataisos darbuotojai bendrauja su nuteistaisiais pagarbiai ir mandagiai, prieš priimant sprendimus suteikia jiems galimybę dalyvauti ir išreikšti savo nuomonę, demonstruoja susirūpinimą ir norą suprasti bei geba pagrįsti ir tuo pačiu stengiasi paaiškinti, kodėl buvo priimtas vienoks ar kitoks sprendimas, tuomet jų elgesį nuteistieji vertina kaip teisingą (Tyler, 2010; Mayerson et al., 2021). Taip pat, nustatyta, kad padidinant nuteistųjų pozityvių patirčių skaičių

ir sumažinant negatyvias patirtis bei ribojant socialinę atskirtį, pataisos įstaigos gali pagerinti nuteistųjų suvoktą institucijų teisėtumą ir teisingumą (Franke et al., 2010).

1.4. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas

Atsižvelgiant į tai, kad suvokto procedūrinio teisingumo tyrimai dar visai neseniai sulaukė didesnio mokslininkų susidomėjimo, nenuostabu, kad pataisos įstaigų kontekste ši kryptis vis dar kelia nemažai klausimų. Kiekvieną dieną didelė dalis pataisos sistemoje bausmę atliekančių asmenų bendrauja su valdžia: pareigūnais, pataisos įstaigų darbuotojais, lygtinio paleidimo komisijos nariais ir panašiai (Kaeble & Cowhig, 2018). Šių valdžios atstovų priimami sprendimai ir jų elgesio su nuteistaisiais kokybė ilgainiui nulemia įkalintų asmenų požiūrį į visos sistemos teisingumą ir teisėtumą (Del Vecchio, 2019). Remiantis tuo galima teigti, kad nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas yra aktualus ne tik individualiu, tačiau ir visuomeniniu lygmeniu, todėl svarbu yra suprasti ne tik kokią reikšmę jis turi pataisos įstaigų kontekste, bet ir su kokiais kitais svarbiais aspektais jis siejasi. Literatūroje dažniausiai išskiriamos dvi pagrindinės kategorijos: procedūrinio teisingumo veiksniai ir procedūrinio teisingumo padariniai.

Atlikta nemažai tyrimų, analizuojančių nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo sąsajas su kitais veiksniais (Liebling & Arnold, 2004; Beijersbergen et al., 2014; Howard & Wakeling, 2020). Liebling ir Arnold (2004) tyrimas nagrinėjo atskirus elementus, sudarančius procedūrinį teisingumą. Autorių tyrimo rezultatai parodė, kad nuteistųjų gyvenimo įkalinimo įstaigoje suvokimas priklauso nuo jų santykių su darbuotojais. Nuteistieji, kurie suvokė, kad pataisos pareigūnai su jais elgėsi pagarbiai, žmogiškai ir sąžiningai ir kurie santykius su jais vertino kaip artimus, pasižymėjo didesniu pasitikėjimu pareigūnais. Šis tyrimas akcentavo, kad pozityvūs nuteistųjų-pareigūnų santykiai yra susiję su nuteistųjų suvokiamu teisingumu, kuris prognozuoja geresnę bendrą įkalintų asmenų savijautą (Liebling & Arnold, 2004). Svarbu paminėti ir tai, kad nuteistųjų suvokto pataisos pareigūnų pagarbos, sąžiningumo ir žmogiškumo mažėjimas siejasi su padidėjusiu kalinių stresu, nerimu ir savižudybių skaičiumi (Liebling, 2011).

Kitų autorių tyrimuose taip pat stebimos sąsajos tarp nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo ir geresnės psichikos sveikatos būklės bei mažesnio psichologinio distreso (Barkworth, 2018; Beijersbergen et al., 2014). Suvoktas procedūrinis neteisingumas nuteistųjų tarpe gali ne tik neigiamai paveikti jų adaptaciją įkalinimo įstaigoje, bet ir psichologinę gerovę (Beijersbergen et al., 2014). Atlikti tyrimai rodo, kad nepagarbus ir nesąžiningas pataisos pareigūnų elgesys taip pat yra susijęs su stresu, nerimu ir depresija (McCullough, 2018).

Įvairūs skirtingų autorių tyrimai rodo, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas taip pat yra glaudžiai susijęs su įkalintų asmenų elgesiu bausmės atlikimo metu. Pavyzdžiui, užsienio šalyse atliktų tyrimų rezultatai parodė, kad nuteistieji, kurie darbuotojų elgesį jų atžvilgiu suvokia kaip neteisingą, daugiau kartų būna bausti dėl taisyklių pažeidimo ir netinkamo elgesio (Reisig & Mesko, 2009; Howard & Wakeling, 2020). Ir atvirkščiai, jeigu įkalinti asmenys suvokia, jog su jais yra elgiamasi sąžiningai ir teisingai, tuomet jie yra labiau linkę laikytis nustatytų taisyklių, paklusti darbuotojų nurodymams ir daryti mažiau drausmės pažeidimų (Beijersbergen et al., 2015; Howard & Wakeling, 2020). Be to, suvoktas neteisingumas gali paskatinti smurtinio elgesio apraiškas, ypač drausmės grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų tarpe (Blevins, Johnson Listwan, Cullen, & Jonson, 2010). Remiantis atliktų tyrimų rezultatais galima teigti, kad kai nuteistieji suvokia pataisos pareigūnų veiksmus kaip neteisingus, jie yra linkę dažniau pažeidinėti taisykles, smurtauti, priešintis pareigūnų nurodymams ir visam resocializacijos procesui (McCullough, 2018; Meško & Hacin, 2019). Kiti autoriai taip pat teigia, kad įkalinti asmenys, kurie suvokia pareigūnų veiksmus kaip teisingus, yra linkę mažiau pažeidinėti vidaus tvarkos taisykles ir daugiau linkę palaikyti artimus santykius su jais (Beijersbergen et al., 2015).

Pavyzdžiui, nustatyta, kad nuteistųjų patirtis atliekant laisvės atėmimo bausmę gali būti teigiama (arba bent jau neutrali), jei jie darbuotojų veiksmus suvokia kaip teisingus ir teisėtus (Meško & Hacin, 2019). Įvairių autorių tyrimai rodo, kad nuteistųjų gyvenimo kokybei įtakos turi tokie jų santykių su darbuotojais aspektai kaip pagarba, žmogiškumas ir parama (Dirkzwager & Kruttschnitt, 2012; Vandeveldel et al., 2017). Tai leidžia teigti, kad pataisos pareigūnų nuostatos, požiūris ir elgesys yra pagrindiniai veiksniai, galintys nulemti nuteistųjų įkalinimo patirtį. Procedūrinis teisingumas atspindi ne tik normatyvinį teisėtumo elementą, bet ir instrumentinį, kuris užtikrina jog nuteistieji laikytųsi taisyklių pataisos įstaigų viduje (Meško & Hacin, 2019). Be to, procedūrinio teisingumo suvokimas paveikia santykių tarp nuteistųjų ir kalėjimo darbuotojų kokybę bei nuteistųjų pasiryžimą pažeisti taisykles.

Taip pat pažymima, kad suvokto procedūrinio neteisingumo aspektai, tokie kaip suvokiamas nesąžiningumas, neteisingumas ir nepagarbus elgesys su nuteistaisiais yra neigiamai susiję su kalėjimo tvarka (Beijersbergen et al., 2015). Šios sąsajos yra aiškinamos remiantis prielaida, kad tie nuteistieji, kurie suvokia pareigūnų veiksmus kaip procedūriškai neteisingus, pasižymi negatyvesniu požiūriu į pačius pareigūnus, režimą, o kartais ir į visą bausmių vykdymo sistemą. Kiti tyrimai rodo, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų nepagarbus ir neteisingas elgesys yra vienas iš pagrindinių faktorių, lemiančių padidėjusią įkalintų asmenų smurtinio elgesio pasireiškimo riziką (Trammell et al., 2012). Taigi galima teigti, kad įkalinimo įstaigose dirbančių pareigūnų elgesys yra tiesiogiai susijęs su nuteistųjų elgesiu bausmės atlikimo metu. Bierie (2013) nustatė, kad egzistuoja ryšys tarp

suvokto procedūrinio neteisingumo ir smurtinio elgesio apraiškų. Autoriaus atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tose įkalinimo įstaigose, kuriose nuteistųjų skundai buvo nagrinėjami būdais, kurie gali būti suvokiami kaip neteisingi (pavyzdžiui, kai atsakymai buvo pavėluoti, skundai buvo ignoruojami, laikomi nereikšmingais ar nereikalaujančiais veiksmų), buvo nustatytas žymiai didesnis taisyklių pažeidimo ir smurto lygis. Beijersbergen ir kiti (2015) taip pat nagrinėjo sąsajas tarp procedūrinio teisingumo ir taisyklių pažeidimo. Autoriai nustatė, kad kai nuteistieji suvokia pataisos pareigūnų veiksmus kaip procedūriškai teisingus, jie daug rečiau yra linkę laužyti taisykles ir pažeidinėti įstatymus. Šis efektas gali būti paaiškinamas prielaida jog procedūrinis neteisingumas sukelia neigiamas emocijas, tokias kaip pyktis ir nepasitenkinimas. Asmenys, kurie jautėsi lyg su jais buvo pasielgta nesąžiningai, išgyveno daugiau negatyvių jausmų ir buvo linkę dažniau prasižengti (Howard & Wakeling, 2020).

Tyrimai rodo, kad nuteistieji yra labiau linkę laikytis vidaus tvarkos taisyklių bei paklusti pataisos pareigūnams, jei mano, kad darbuotojai vadovaujasi procedūrinio teisingumo principais. Pagarbus ir mandagus pataisos pareigūnų elgesys įkalintų asmenų atžvilgiu skatina didesnę atvirumą, ugdo pasitikėjimą ir prognozuoja geresnius pareigūnų veiklos įverčius (Barkworth & Murphy, 2021; Meško & Hacin, 2019). Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad pataisos įstaigų darbuotojai ir įkalinimo sąlygos gali būti susiję su procedūrinio teisingumo suvokimu (Beijersbergen et al., 2015; Del Vecchio, 2019). Nuteistieji bausmę atliekantys pataisos įstaigose, kuriose pareigūnai pasižymi pozityvesniu požiūriu į resocializacijos procesą, palankiau vertina santykius su darbuotojais. Taip pat, nuteistieji, kurie nėra laikomi vieni izoliuotose gyvenamosiose patalpose, pataisos pareigūnų elgesį su jais vertina kaip labiau teisingą, pagarbų bei žmogišką ir yra linkę pozityviau suvokti tarpusavio santykius (Beijersbergen et al., 2015). Matekel (2018) tyrimas parodė, kad nuteistųjų laikymo sąlygos taip pat yra susijusios su procedūrinio teisingumo suvokimu. Lyginant skirtumus tarp grupių nustatyta, kad nuteistieji, laikomi griežtesnėmis (drausmės grupės) sąlygomis, pasižymi prastesniu suvoktu procedūriniu teisingumu nei tie, kurie bausmę atlieka paprastosios ar lengvosios grupės sąlygomis (Matekel, 2018). Be to, pažymima, kad ne sugriežtintomis sąlygomis laikomi nuteistieji ne tik dažniau suvokia pataisos pareigūnų veiksmus kaip procedūriškai teisingus, bet ir pačią bausmių vykdymo sistemą vertina kaip teisingesnę (Franke et al., 2010). Kiti procedūrinio teisingumo tyrimai rodo, kad vyraujantis individualizuotas, atviras ir draugiškas pataisos pareigūnų požiūris į nuteistuosius yra svarbus veiksnys, prisidedantis prie įkalintų asmenų pasitenkinimo sąlygomis bei suvokiamo darbuotojų sąžiningumo ir pagarbumo jų atžvilgiu.

Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad nuteistųjų teisės, priimamų sprendimų teisingumo, policijos ir pataisos pareigūnų elgesio suvokimas yra ypač svarbus, nes ši patirtis ir susiformavęs požiūris gali paveikti jų elgesį ne tik bausmės atlikimo metu, bet ir po jos (McCullough, 2018; Kochel, Parks, &

Mastrofski, 2013). Nustatyta, kad suvoktas procedūrinis teisingumas prognozuoja paklusnumą įstatymams, savanorišką bendradarbiavimą su policija ir bendravimą su visuomene (Kochel, Parks, & Mastrofski, 2013; Sergeant, Wickes, & Mazerolle, 2013). Jeigu nuteistieji suvokia teisinę sistemą, policiją ir pataisos pareigūnus kaip besielgiančius teisėtai, tuomet jie yra mažiau linkę pakartotinai nusikalsti ir daugiau linkę bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis. Gyvenimo sąlygų kokybė ir santykiai su pataisos įstaigos darbuotojais bei kitais įkalintais asmenimis taip pat gali paveikti nuteistųjų elgesį įkalinimo laikotarpiu ir po jo (McCullough, 2018). Nuteistųjų paklusnumas pareigūnų nurodymams, vidaus tvarkos taisyklėms ir įstatymams teigiamai prisideda prie tvarkos ir saugumo palaikymo, o darbuotojų cinizmas veikia atvirkščiai - neigiamai (Sedlak & McPherson, 2010). Tyrimai rodo, kad procedūriškai neteisingi veiksmai yra susiję su psichinės sveikatos problemomis (depresija, nekontroliuojamu pykčiu), o procedūriškai teisingas pataisos pareigūnų elgesys gali padidinti nuteistųjų saugumo jausmą (Liebling, 2011; Beijersbergen et al., 2016). Remiantis atliktais tyrimų rezultatais galima teigti, kad nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas ir teisėtumas formuojasi per jų sąveikas su pataisos įstaigose dirbančiais pareigūnais ir kitais specialistais mokantis naudingų įgūdžių ir ruošiantis grįžimui į visuomenę (Brunton-Smith & McCarthy, 2016; Beijersbergen et al., 2016). Reikia pažymėti, kad egzistuoja tyrimų, kurie teigia jog dalis nuteistųjų pakartotinai nusikalsta specialiai tam, kad pasipriešintų valdžiai (Brunton-Smith & McCarthy, 2016; Sergeant et al., 2013). Tam tikras teisės pažeidėjų kiekis yra motyvuoti pakartotinai pažeisti įstatymus dėl suvokto neteisingumo, kilusio iš daugybės negatyvių patirčių bendraujant su baudžiamąja sistema (McCullough, 2018). Tokie nuteistieji visą bausmių vykdymo sistemą suvokia kaip neteisingą, nesąžiningą ir korumpuotą, todėl renkasi su ja "kovoti" nesilaikant visuomenėje nustatytų normų.

Jau atlikti skirtingų mokslininkų tyrimai procedūrinio teisingumo tema parodė, kad nuteistieji dažniausiai pasižymi žemesniu nei vidutiniu suvoktu procedūriniu teisingumu. Fitzaland ir Wakeling (2020) tyrime nustatyti žemesni nei vidutiniai nuteistųjų suvokto pareigūnų elgesio procedūrinio teisingumo rodikliai. Autorių tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad egzistuoja reikšmingi tarpgrupiniai skirtumai lyginant pagal amžiaus kategorijas: 18-25 metų amžiaus nuteistieji pasižymėjo itin žemu suvoktu procedūriniu teisingumu, šiek tiek geriau pareigūnų elgesį vertino 26-50 metų amžiaus nuteistieji, o vyresnių nei 51 metų amžiaus nuteistų asmenų suvoktas procedūrinis teisingumas buvo aukščiausias. Taigi, šiame tyrime stebėta, kad nuteistųjų procedūrinio teisingumo suvokimas priklauso nuo jų amžiaus - jaunesni nuteistieji pareigūnų veiksmus suvokia kaip labiau procedūriškai neteisingus, o vyresni pasižymi šiek tiek didesniu suvoktu procedūriniu teisingumu (Fitzaland & Wakeling, 2020). Autoriai taip pat nustatė, kad procedūrinio teisingumo suvokimas yra susijęs ir su laiku, praleistu atliekant laisvės atėmimo bausmę. Nustatyta, kad geriausiu suvoktu

procedūriniu teisingumu pasižymi tie nuteistieji, kurie įkalinimo įstaigoje praleido mažiau nei mėnesį ir tie, kurie laisvės atėmimo bausmę atlikinėjo jau daugiau nei 10 metų. Nuteisti asmenys, kurie bausmę atlikinėjo nuo daugiau nei 1 mėn. iki 10 metų, pasižymėjo panašiu, šiek tiek žemesniu nei vidutiniu suvoktu procedūriniu teisingumu. Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad procedūrinio teisingumo suvokimas priklauso ir nuo laisvės atėmimo bausmių skaičiaus. Nustatyta, kad geriausiai procedūrinio teisingumo rodikliais pasižymi pirmą kartą laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys. Nuteistųjų, atliekančių antrą laisvės atėmimo bausmę, suvoktas procedūrinis teisingumas buvo aukštesnis nei tų, kurie atlikinėjo 3-6 laisvės atėmimo bausmes.

Atkreipiamas dėmesys, kad nuteistųjų suvokiamas pataisos pareigūnų teisingumas, tiek paskirstomasis, tiek procedūrinis, yra glaudžiai susijęs ne tik su jų suvokiamu teisėtumu, bet ir pasitenkinimu pareigūnų priimamais sprendimais (Steiner & Wooldredge, 2015). Paskirstymo teisingumo elementai įkalinimo įstaigoje apima kalinių suvokimą apie principų laikymąsi priimant sprendimus, tai yra nešališkumą. O procedūrinis teisingumas šiame kontekste apibrėžia nuteistųjų suvokimą apie konkrečias procedūras, kuriomis vadovaujantis yra priimami šie sprendimai (Steiner & Wooldredge, 2015). Kitaip tariant, tai apima sprendimų priėmimo proceso kokybę ir pataisos pareigūnų elgesio su nuteistaisiais patirties proceso metu kokybę. Procedūrinio teisingumo tyrėjai aiškina, kad sprendimų priėmimo proceso kokybė yra susijusi su kalinių noru išreikšti savo nuomonę procesu metu. Jie taip pat tikisi, kad priimant sprendimus valdžios institucijos bus sąžiningos ir nešališkos. Elgesio kokybė apima nuteistųjų lūkesčius, kad pataisos darbuotojais elgsis su jais oriai ir pagarbiai. Įkalinti asmenys taip pat tikisi, kad valdžios institucijos veikia iš noro daryti tai, kad teisinga ir kad jos gali moraliai pagrįsti savo sprendimus. Nustatyta, kad nuteistieji, kurie darbuotojų elgesį ir jų priimamus sprendimus suvokia kaip teisingus, bus linkę palankiau vertinti pareigūnų veiksmus ir laikyti juos teisėtais (Steiner & Wooldredge, 2015). Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad nuteistieji, kurie suvokia pataisos pareigūnų veiksmus kaip pagarbius, teisingus ir vertina juos kaip norinčius padėti, palaiko geresnius tarpasmeninius santykius su pataisos įstaigos darbuotojais ir yra linkę labiau pasitikėti jų priimamų sprendimų teisingumu ir teisėtumu. Atlikti kiti tyrimai rodo, kad pataisos pareigūnų procedūrinis teisingumas skatina prosocialų įkalintų asmenų elgesį. Pažymima, kad suvoktas procedūrinis teisingumas taip pat didina nuteistųjų motyvaciją įsitraukti į socialiai prasmingą veiklą bausmės atlikimo metu - įsidarbinti, pradėti mokytis, dalyvauti socialinės reabilitacijos programose bei užsiėmimuose (Trammell et al., 2018; Beijersbergen et al., 2015).

Procedūrinio teisingumo tyrėjai atkreipia dėmesį, kad nuteistųjų procedūrinio teisingumo ir teisėtumo suvokimas bausmės atlikimo metu gali kisti priklausomai tiek nuo asmeninių, tiek ir kitų nuteistųjų patirčių. Tyrimai rodo, kad pozityvios įkalinimo patirtys, tokios kaip pagalba iš pataisos pareigūnų ir prosociali veikla (programos, darbas, mokymasis) didina suvokiamą teisingumą (Franke

et al., 2010). Pagarba ir aiškus, sąžiningas bendravimas teigiamai veikia kalinių požiūrį į personalo elgesio teisėtumą ir teisingumą priėmimų metu, darbą, edukacinio pobūdžio užsiėmimus bei įstaigos tvarką (Brunton-Smith & McCarthy, 2016).

1.5.Procedūrinio teisingumo tyrimai Lietuvoje

Lietuvoje procedūrinio teisingumo kryptis pradėta tyrinėti taip pat pakankamai neseniai: pirmasis tyrimas, sulaukęs daug susidomėjimo, buvo atliktas 2004 metais (Justickis ir Valickas, 2016). Tyrime daugiausiai dėmesio buvo skirta analizuojant suvoktą ginčo nagrinėjimo proceso procedūrinį teisingumą. Šio tyrimo rezultatai atskleidė, jog norint, kad taikomos teisės procedūros žmonių buvo suvokiamos kaip teisingos, reikia kuo daugiau teisių palikti ginčo šalims (Rugevičius, 2006). Svarbu paminėti, kad šis tyrimas ne paskatino Lietuvos mokslininkus atkreipti dėmesį į procedūrinio teisingumo reikšmę, bet ir nulėmė tam tikrus teigiamus teisėsaugos sistemos pokyčius (Valickas ir kt., 2013). Kitas plataus masto procedūrinio teisingumo tyrimas Lietuvoje buvo atliktas 2010 metais (Valickas ir kt., 2013). Šis tyrimas analizavo ne tik suvoktą procedūrinį teisingumą, bet ir siekė įvertinti policijos pareigūnų elgesio ir procedūrinio teisingumo reikalavimų atitiktį, nustatyti procedūrinio teisingumo sąsajas su teisėjų ir policijos pareigūnų elgesiu, žmonių požiūriu į įstatymus, teisėsaugos institucijas ir pareigūnus. Svarbu paminėti, kad remiantys gautais rezultatais, tyrimo autoriai taip pat pateikė rekomendacijas, siekiant pagerinti žmonių procedūrinio teisingumo suvokimą, o kartu ir didinti pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis (Valickas ir kt., 2013). Atkreipiamas dėmesys, kad Lietuvoje taip pat jau buvo tirtas nusikaltimo aukų suvoktas teisėjo elgesio teisingumas (Čunichina, 2014), teisėjų elgesio teisingumo vertinimo veiksniai civilinėje justicijoje (Petkevičiūtė-Barysienė, 2016) ir teisėjų elgesio atitiktis procedūrinio teisingumo reikalavimams (Petkevičiūtė-Barysienė ir Valickas, 2016).

Atsižvelgiant į jau atliktus plataus spektro tyrimus Lietuvoje, galima drąsiai teigti, kad procedūrinio teisingumo tema sulaukia vis daugiau mokslininkų susidomėjimo. Visgi atkreipiamas dėmesys, jog didžioji dalis šių tyrimų daugiausiai dėmesio skiria ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar teisėjų procedūrinio teisingumo analizei. Svarbu paminėti, kad pareigūnai atstovauja teisėsaugos sistemą ne tik prieš ir per ikiteisminį tyrimą, bet ir jam pasibaigus. Pažymima, kad kol kas neturima arba trūksta duomenų apie nuteistųjų suvoktą procedūrinį teisingumą po ikiteisminio tyrimo – įkalinimo metu. Atsižvelgiant į mokslinių tyrimų trūkumą šioje srityje Lietuvoje, šiame darbe buvo pasirinkta išanalizuoti kaip laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji vertina pataisos pareigūnų elgesį. Siekiant plačiau išnagrinėti šį konstrukta, darbe pasirinkta įvertinti ne tik bendrą nuteistųjų

suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą, bet ir pasirinkti detaliau išnagrinėti vieną iš jų elgesio krypčių – sprendimų priėmimą.

Šio magistro baigiamojo darbo tyrimas pasirinktas atlikti Vilniaus pataisos namuose (toliau – VPN) apklausiant čia laisvės atėmimo bausmę atliekančius nuteistuosius. VPN dirbantys pareigūnai kiekvieną dieną atsiduria situacijose, kuriose jiems tenka priimti įvairiausių kasdienes sprendimus. Tačiau pačius svarbiausius sprendimus šioje įstaigoje priima čia sudaryta Patariamoji komisija nuteistųjų ir suimtųjų teisinės padėties pokyčių klausimais (toliau – Komisija), kurioje pagrindinį vaidmenį atlieka Resocializacijos ir Saugumo valdymo skyrių pareigūnai. Šios kolegialios institucijos tikslas – svarstyti nuteistųjų ir suimtųjų teisinės padėties pokyčių klausimus. Komisija atsakinga už nuomonės pateikimą direktoriui dėl nuobaudos ar paskatinimo skyrimo, nuteistųjų perkėlimo į VPN pusiaukelės namus, reabilitaciją, taip pat dėl nuteistųjų įdarbinimo, trumpalaikių išvykų skyrimo, leidimo vykti atostogų, perkėlimo ar grąžinimo iš vienos grupės į kitą ir dar daugiau. Visi šie sprendimai VPN bausmę atliekantiems nuteistiesiems yra patys svarbiausia, nes nuo jų priklauso teigiami arba neigiami jų teisinės padėties. Dėl to procedūrų teisingumą šiame kontekste tirti labai svarbu ir remiantis tuo, keliamas šio darbo tikslas orientuotas į nuteistųjų procedūrinio teisingumo suvokimą.

1.6. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – įvertinti nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą ir išanalizuoti svarbiausius jo aspektus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą.
2. Palyginti skirtingomis grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą.
3. Nustatyti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra susijęs su jų demografinėmis charakteristikomis.
4. Įvertinti nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinį teisingumą.
5. Palyginti skirtingomis grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinį teisingumą.
6. Nustatyti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas yra susijęs su jų demografinėmis charakteristikomis.

7. Nustatyti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas prognozuoja pasitenkinimą priimtu sprendimu ir apskundimo galimybę.
8. Nustatyti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas prognozuoja nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinį teisingumą.
9. Pateikti rekomendacijas įstaigai kaip būtų galima pagerinti nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio teisingumą.

2.TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Iš viso tyrime dalyvavo 106 nuteisti vyrai iš Vilniaus pataisos namų (toliau – VPN). Dėl nepilnai užpildytų klausimynų, 7 dalyvių duomenys buvo pašalinti, todėl tolimesniuose skaičiavimuose naudoti 99 tiriamųjų duomenys. Iš 99 dalyvių, 36 nuteistieji bausmę atlieka lengvosios grupės sąlygomis (36,4 proc.), 32 paprastosios (32,3 proc.) ir 31 drausmės (31,3 proc.). Visi respondentai buvo vyrai, kurių amžius svyravo nuo 21 metų iki 64 metų. Lengvojoje grupėje jauniausiam tyrimo dalyviui 21 metai, o vyriausiam – 64 metai. Jų amžiaus vidurkis 39,33 metai ($M = 39,33$; $SD = 10,9$). Paprastojoje grupėje jauniausiam tyrimo dalyviui 28 metai, o vyriausiam – 56 metai. Jų amžiaus vidurkis 39,06 metų ($M = 39,06$; $SD = 6,87$). Drausmės grupėje jauniausiam tyrimo dalyviui 24 metai, o vyriausiam – 53 metai. Jų amžiaus vidurkis 38,58 metų ($M = 38,58$; $SD = 7,94$). Tyrime taikyta netikimybinė patogioji (proginė) atranka, sudaryta sniego gniūžtės metodu. Tiriamųjų atrankos kriterijus – savanoriškas sutikimas dalyvauti tyrime. Imtis nereprezentatyvi visų Lietuvos nuteistųjų atžvilgiu. 1 lentelėje pateikiamas tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal demografinius duomenis.

1 lentelė. *Tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal demografinius duomenis*

		Lengvoji grupė		Paprastoji grupė		Drausmės grupė		Iš viso	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Amžius	21 – 25 metų	4	11,1 %	0	0,0 %	1	3,2 %	5	5,1 %
	25 – 30 metų	5	13,9 %	3	9,4 %	5	16,1 %	13	13,1 %
	31 – 40 metų	10	27,8 %	13	40,6 %	12	38,7 %	35	35,4 %
	41 – 50 metų	10	27,8 %	15	46,9 %	12	38,7 %	37	37,4 %
	51 +	7	19,4 %	1	3,1 %	1	3,2 %	9	9,1 %
Šeimyninė padėtis	Vienišas	3	8,3 %	4	12,5 %	9	29,0 %	16	16,2 %
	Vedęs	20	55,6 %	17	53,1 %	9	29,0 %	46	46,5 %
	Nevedęs, bet turi antrą pusę	10	27,8 %	6	18,8 %	10	32,3 %	26	26,3 %

	Išsiskyres	3	8,3 %	5	15,6 %	3	9,7 %	11	11,1 %
Išsilavinimas	Pradinis	0	0,0 %	1	3,1 %	1	3,2 %	2	2,0 %
	Pagrindinis	3	8,3 %	6	18,8 %	14	45,2 %	23	23,2 %
	Vidurinis	20	55,6 %	13	40,6 %	13	41,9 %	46	46,5 %
	Aukštasis	10	27,8 %	11	34,4 %	2	6,5 %	23	23,2 %
	Aukštasis neuniversitetinis	2	5,6 %	1	3,1 %	0	0,0 %	3	3,0 %
	Profesinis	1	2,8 %	0	0,0 %	1	3,2 %	2	2,0 %
Viso		36	36,4 %	32	32,3 %	31	31,3 %	99	100 %

2 lentelėje pateikiamas tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal laisvės atėmimo bausmių skaičių, bendrą atliktos dabartinės laisvės atėmimo bausmės laiką, VPN atliktos dabartinės laisvės atėmimo bausmės laiką, taip pat darbą ir mokymąsi įstaigoje.

2 lentelė. *Tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal laisvės atėmimo bausmių skaičių, bendrą atliktos bausmės laiką, VPN atliktos bausmės laiką, darbą įstaigoje ir mokymąsi įstaigoje.*

		Lengvoji grupė		Paprastoji grupė		Drausmės grupė		Iš viso	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Laisvės atėmimo bausmių skaičius	1	15	41,7 %	14	43,8 %	8	25,8 %	37	37,4 %
	2	12	33,3 %	6	18,8 %	5	16,1 %	23	23,2 %
	3 – 6	5	13,9 %	11	34,4 %	11	35,5 %	27	27,3 %
	7 – 10	4	11,1 %	0	0,0 %	5	16,1 %	9	9,1 %
	11+	0	0,0 %	1	3,1 %	2	6,5 %	3	3,0 %
Laikas, praleistas atliekant dabartinę	6 mėn. – 1 m.	1	2,8 %	4	12,5 %	0	0,0 %	5	5,1 %
	1 m. – 4 m.	12	33,3 %	20	62,5 %	11	35,5 %	43	43,4 %
	4 m. – 10 m.	22	61,1 %	8	25,0 %	19	61,3 %	49	49,5 %

laisvės atėmimo bausmę	10 m. +	1	2,8 %	0	0,0 %	1	3,2 %	2	2,0 %
Laikas, praleistas atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN	Iki 1 mėn.	0	0,0 %	2	6,3 %	0	0,0 %	2	2,0 %
	1 mėn. – 6 mėn.	0	0,0 %	5	15,6 %	0	0,0 %	5	5,1 %
	7 mėn. – 12 mėn.	7	19,4 %	10	31,3 %	6	19,4 %	23	23,2 %
bausmę VPN	13 mėn. – 24 mėn.	15	41,7 %	10	31,3 %	12	38,7 %	37	37,4 %
	2 m. +	14	38,9 %	5	15,6 %	13	41,9 %	32	32,3 %
Dirba įstaigoje	Taip	21	58,3 %	10	31,3 %	6	19,4 %	37	37,4 %
	Ne	15	41,7 %	22	68,8 %	25	80,0 %	62	62,6 %
Mokosi įstaigoje	Taip	27	75,0 %	22	68,8 %	19	61,3 %	68	68,7 %
	Ne	9	25,0 %	10	31,3 %	12	38,7 %	31	31,3 %
Viso		36	36,4 %	32	32,3 %	31	31,3 %	99	100 %

Apibendrinant, galima matyti, kad didžiąją tiriamųjų dalį sudarė 30-50 metų amžiaus vedę nuteistieji, turintys aukštesnį nei vidurinį išsilavinimą. Taip pat didžioji dalis tyrime dalyvavusių nuteistųjų šiuo metu daugiau nei metus atlieką pirmą laisvės atėmimo bausmę. Be to, matoma, kad didžioji dalis tiriamųjų buvo įstaigoje nedirbantys, tačiau besimokantys (žr. 1 lentelę, 2 lentelę).

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografiniai duomenys. Tyrimo dalyvių demografiniams duomenims sužinoti buvo naudojama trumpa šiam darbui sukurta anketa. Tiriamųjų buvo prašoma nurodyti savo amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą, laisvės atėmimo bausmių skaičių, laiką, praleistą atliekant dabartinę bausmę bendrai, taip pat laiką, praleistą atliekant dabartinę bausmę VPN. Be to tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti kokios grupės sąlygomis jie atlieka bausmę bei ar dirba ir ar mokosi įstaigoje.

Suvoktas bendras procedūrinis teisingumas. Ruošiant nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo klausimyną buvo remtasi kitų autorių sudarytais procedūrinio teisingumo klausimynais, matuojančiais suvoktą pataisos pareigūnų procedūrinį teisingumą (Fitzaland & Wakeling, 2019; Beijersbergen et al., 2016). Sudarytas klausimynas leidžia įvertinti nuteistųjų suvoktą pataisos

pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą (1 priedas). Klausimyną sudaro 20 teiginių, kurie atspindi pagrindinius su procedūrinio teisingumu susijusius veiksnius, tokius kaip pagarba, neutralumas, pasitikėjimas, sąžiningumas, galimybė dalyvauti, santykiai su pareigūnais (Fitzaland & Wakeling, 2019; Beijersbergen et al., 2016; Reisig et al., 2007). Atsižvelgiant į tai, kad dalis klausimų matuoja daugiau nei vieną procedūrinio teisingumo veiksnį (pvz. pagarbą ir pasitikėjimą), pasirinkta klausimyno nedalinti į atskiras skales ir visus klausimus priskirti bendram suvoktam procedūriniam teisingumui. 12 klausimyno teiginių yra atvirksčiai koduoti. Tyrimo dalyvis kiekvieną teiginį vertina rinkdamasis vieną iš septynių Likerto tipo skalės variantų: *1 – visiškai sutinku, 2 – sutinku, 3 – iš dalies sutinku, 4 – nei sutinku, nei nesutinku, 5 – iš dalies nesutinku, 6 – nesutinku, 7 – visiškai nesutinku*. Bendras suvoktas procedūrinis teisingumas skaičiuojamas išvedant visų teiginių vidurkį – didesnis skaičius parodo didesnę suvoktą procedūrinį teisingumą. Šiame darbe apskaičiuota klausimyno *Cronbach* $\alpha = 0.94$.

Suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas. Rengiant nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo metodiką buvo remtasi jau atliktų procedūrinio teisingumo veiksnių tyrimų rezultatais (Reisig et al., Bickers et al., 2019). Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti kokiu klausimu jie paskutinį kartą buvo svarstyti Komisijos, koks sprendimas buvo priimtas bei kaip pasikeitė jų teisinė padėtis priėmus sprendimą. Kuriant suvokto procedūrinio teisingumo skalę pasirinkta naudoti klausimus, matuojančius procedūrinį teisingumą sudarančius veiksnius, juos pritaikant Komisijos sprendimo vertinimui. Galutinę skalės versiją sudarė 5 klausimai (Pvz., „Kiek Komisijos priimtas sprendimas Jums buvo aiškus?“), visi jie yra atvirksčiai koduoti. Tyrimo dalyvis kiekvieną teiginį vertina rinkdamasis vieną iš septynių Likerto tipo skalės variantų (Pvz., nuo *1 – visiškai neaiškus* iki *7 – visiškai aiškus*). Suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas skaičiuojamas išvedant visų teiginių vidurkį – didesnis skaičius parodo didesnę suvoktą procedūrinį teisingumą. Šiame darbe apskaičiuota skalės *Cronbach* $\alpha = 0.87$. Tyrimo dalyvių taip pat buvo prašoma atsakyti į 2 papildomus klausimus siekiant sužinoti, ar jie buvo patenkinti Komisijos priimtu sprendimu ir ar priimtą sprendimą apskundė.

2.3. Tyrimo eiga

Susisiekus su Kalėjų departamentu prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos buvo gautas leidimas atlikti tyrimą Vilniaus pataisos namuose ir apklausti įstaigoje bausmę atliekančius nuteistuosius. Pirmiausia buvo atliktas pilotinis tyrimas (N = 11) siekiant išsiaiškinti, ar klausimyno teiginiai yra aiškūs ir suprantami. Atsižvelgiant į pilotiniame tyrime dalyvavusių nuteistųjų grįžtamąjį

ryšį, klausimynas buvo pakoreguotas. Lengvosios ir paprastosios grupės sąlygomis bausmę atliekantys nuteistieji dalyvauti tyrime buvo kviečiami jų gyvenamųjų būrių skelbimų lentose išplatintus kvietimus. Drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekantiems nuteistiesiems sudalyvauti tyrime buvo siūloma individualiai priėjus prie jų gyvenamosios kameros. Nuteistieji, kurie išreiškė norą dalyvauti tyrime, buvo kviečiami į kabinetą po vieną. Visiems dalyviams buvo pristatyta darbo tema, paaiškintas darbo tikslas, nurodyta, kad anketos yra anoniminės, jų duomenys viešinami nebus ir bus apdorojami tik apibendrintai akademiniais tikslais. Kiekvieno tiriamojo buvo prašoma pasirašyti, kad susipažino su pateikta informacija ir sutinka dalyvauti tyrime. Respondentų buvo prašoma „popieriaus ir pieštuko“ metodu užpildyti demografinių duomenų anketą, suvokto procedūrinio teisingumo klausimyną bei pateikti savo nuomonę apie paskutinį Patariamąsios komisijos nuteistųjų ir suimtųjų teisinės padėties pokyčių klausimais (toliau – Komisija) priimtą sprendimą dėl jų teisinės padėties. Tyrimo dalyviai buvo informuoti, kad iškilus klausimams, iš karto gali kreiptis į tyrėją. Užpildžius anketas dalyviai turėjo galimybę užduoti klausimus, raštu pasidalinti savo pastabomis ar komentarais. Tyrimo pabaigoje nuteistiesiems buvo padėkota už dalyvavimą ir pasidalinimą savo nuomone.

2.4. Duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė atlikta naudojantis SPSS 18 programa. Šia programa skaičiuota aprašomoji statistika, kuri padėjo nustatyti požymių pasiskirstymą tiriamųjų grupėse. *Cronbach α* panaudota siekiant nustatyti vidinį klausimyno suderinamumą. Duomenų pasiskirstymo normalumui įvertinti buvo pasitelktas *Shapiro - Wilk* testas, asimetrijos asimetrijos (angl. *skewness*) ir eksceso (angl. *kurtosis*) koeficientai ir betrendžio kvantilinio grafiko (Q-Q grafiko) nuokrypiai (angl. *detrended Q-Q plot*). Vienfaktorinė dispersinė analizė *ANOVA* taikyta lyginant skirtumus tarp grupių. Sąsajoms nustatyti buvo skaičiuojami *Person* (r) ir *Spearman* (rs) koreliacijų koeficientai. Naudoti du statistinio reikšmingumo lygmenys: $p < 0,01$ ir $p < 0,05$. Siekiant sužinoti, ar nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas gali prognozuoti jų pasitenkinimą priimtu sprendimu ir siekiant patikrinti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas gali prognozuoti nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą, taikyta *Paprastoji tiesinė regresija*. Taip pat, siekiant sužinoti, ar nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas prognozuoja ar sprendimas bus apskūstas ar ne, naudota *Binarinė logistinė regresija*.

3. REZULTATAI

3.1. Nuteistųjų suvoktas bendras procedūrinis teisingumas ir skirtumai grupėse

Analizuojant tyrimo rezultatus, visų pirma buvo patikrintas duomenų pasiskirstymo normalumas visose nuteistųjų grupėse pasitelkiant *Shapiro - Wilk* testą, asimetrijos (angl. *skewness*) ir eksceso (angl. *kurtosis*) koeficientus ir betrendžio kvantilinio grafiko (Q-Q grafiko) nuokrypius (angl. *detrended Q-Q plot*). Paskirstymo normalumo analizė parodė, kad didžioji dalis duomenų, išskyrus amžių, išsilavinimą ir laiką, praleistą atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę, yra pasiskirstę normaliai. Tolimesniuose skaičiavimuose parametrinės statistikos metodai buvo taikomi esant normaliam skirstiniui, o neparametrinės statistikos metodai – kai jo nebuvo.

Siekiant įvertinti bendrą visų nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą, buvo apskaičiuotas visos dalyvių imties suvokto procedūrinio teisingumo vidurkis. Atsižvelgiant į tai, kad tiriamųjų atsakymai buvo matuojami 7 balų Likerto skalėje, neutralus, neapsisprendęs ar vidutiniškas suvoktas procedūrinis teisingumas buvo išreikštas 4 balais. Aukštesni nei 4 balai parodo pozityvesnį procedūrinio teisingumo suvokimą, o žemesni balai – prastesnį. Nustatyta, kad bendras nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra žemesnis nei vidutinis ($M = 3,61$; $SD = 1,21$).

Lyginant skirtingų grupių sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo vidurkius, buvo taikoma vienfaktorinė dispersinė analizė *ANOVA* su Bonferroni post hoc testu. Rezultatai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo skirtumai grupėse

	Lengvoji grupė	Paprastoji grupė	Drausmės grupė	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	(<i>N</i> = 36)	(<i>N</i> = 32)	(<i>N</i> = 31)			
	<i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>M</i> (<i>SD</i>)			
Suvoktas procedūrinis teisingumas	4,06 (1,34) ^a	3,58 (0,83)	3,13 (1,24)	5,3	2	0,007

Pastaba. a – grupės vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo drausmės grupės vidurkio.

Gauta, kad nuteistųjų grupių vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($F = 5,3$; $df = 2$; $p = 0,007$; žr. 3 lentelę). 3 lentelėje matoma, kad lengvosios grupės nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo įverčiai ($M = 4,06$; $SD = 1,34$) buvo statistiškai reikšmingai didesni nei drausmės grupės nuteistųjų įverčiai ($M = 3,13$; $SD = 1,24$). Paprastosios grupės nuteistųjų suvokto procedūrinio

teisingumo įverčiai ($M = 3,58$; $SD = 0,83$) statistiškai reikšmingai nesiskyrė nei nuo lengvosios ($M = 4,06$; $SD = 1,34$), nei nuo drausmės ($M = 3,13$; $SD = 1,24$) grupės nuteistųjų įverčių (žr. 3 lentelę).

3.2. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo ir demografinių charakteristikų sąsajos

Norint išsiaiškinti, ar nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas

yra susijęs su amžiumi, išsilavinimu, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi, laiku, praleistu atliekant dabartinę bausmę bendrai, laiku, praleistu atliekant dabartinę bausmę VPN, buvo taikoma koreliacinė analizė. Kadangi dalis duomenų buvo pasiskirstę nenormaliai, tai skaičiavimams naudoti *Pearson* (r) ir *Spearman* (rs) koreliacijos koeficientai. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo sąsajos su amžiumi, lytimi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę pateikiamos 4 lentelėje.

4 lentelė. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo sąsajos su amžiumi, lytimi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę

Demografinės charakteristikos	Procedūrinis teisingumas	
	r	p
Amžius	-0,34**	< 0,001
Išsilavinimas	0,006	0,95
Laikas, praleistas atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę	-0,17	0,77

Pastaba. r – Pearson koreliacijos koeficientas, p – statistinio reikšmingumo lygmuo. ** $p < 0,01$.

Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo sąsajos su laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN pateikiamos 5 lentelėje.

5 lentelė. Nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo sąsajos su laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN

Demografinės charakteristikos	Procedūrinis teisingumas	
	rs	p
Laisvės atėmimo bausmių skaičius	-0,13	0,19
Laikas, praleistas atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN	-0,1	0,29

Pastaba. rs – Spearman koreliacijos koeficientas, p – statistinio reikšmingumo lygmuo.

Gauta, kad nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas statistiškai reikšmingai koreliuoja su amžiumi ($r = -0,34$; $p < 0,001$). Gauta neigiama vidutinė koreliacija, arčiau silpnos. Statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių tarp procedūrinio teisingumo ir išsilavinimo, laisvės atėmimo bausmių skaičiaus, laiko, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę bendrai, laiko, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN, rasta nebuvo.

3.3. Nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas ir skirtumai grupėse

Siekiant įvertinti bendrą visų nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą buvo apskaičiuotas visos dalyvių imties suvokto procedūrinio teisingumo vidurkis. Atsižvelgiant į tai, kad tiriamųjų atsakymai buvo matuojami 7 balų Likerto skalėje, neutralus, neapsisprendęs ar vidutiniškas suvoktas procedūrinis teisingumas buvo išreikštas 4 balais. Aukštesni nei 4 balai parodo pozityvesnį priimto sprendimo procedūrinio teisingumo suvokimą, o žemesni balai – prastesnį. Nustatyta, kad bendras nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas yra mažesnis nei vidutinis, daugiau neigiamas ($M = 2,84$; $SD = 1,72$).

Lyginant skirtingų grupių sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo vidurkius, buvo taikoma vienfaktorinė dispersinė analizė ANOVA su Bonferroni post hoc testu. Rezultatai pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo skirtumai grupėse

	Lengvoji grupė	Paprastoji grupė	Drausmės grupė	F	df	p
	(n = 36)	(n = 32)	(n = 31)			
	M (SD)	M (SD)	M (SD)			
Suvoktas sprendimo procedūrinis teisingumas	3,6 (1,81) ^a	2,75 (1,63)	2,05 (1,32)	7,7	2	<0,001

Pastaba. a – grupės vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo drausmės grupės vidurkio

Gauta, kad nuteistųjų grupių vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($F = 7,7$; $df = 2$; $p < 0,01$; žr. 6 lentelę). 6 lentelėje matoma, kad lengvosios grupės nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo įverčiai ($M = 3,6$; $SD = 1,81$) buvo statistiškai reikšmingai didesni nei drausmės grupės nuteistųjų įverčiai ($M = 2,05$; $SD = 1,32$). Paprastosios grupės nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo įverčiai ($M = 2,75$; $SD = 1,63$) statistiškai reikšmingai nesiskyrė nei nuo lengvosios ($M = 4,2$; $SD = 2,32$), nei nuo drausmės ($M = 2,05$; $SD = 1,32$) grupės nuteistųjų įverčių (žr. 6 lentelę).

Siekiant sužinoti, ar nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo vidurkiai skiriasi pagal teisinės padėties pokyčius, naudota vienfaktorinė dispersinė analizė ANOVA su Bonferroni post hoc testu. Rezultatai pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo skirtumai pagal teisinės padėties pokyčius

	Teisinė padėtis			F	df	p
	Pagerėjo	Pablogėjo	Nepasikeitė			
	(n = 21)	(n = 18)	(n = 60)			
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Suvoktas sprendimo procedūrinis teisingumas	5,28 (0,37)	2,17 (1,31) ^a	2,18 (1,3) ^a	57,77	2	<0,001

Pastaba. a – grupės vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo „pagerėjo“ grupės vidurkio

Gauta, kad grupių vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($F = 57,77$; $df = 2$; $p < 0,01$). 7 lentelėje matoma, kad nuteistųjų, kurių teisinė padėtis po sprendimo priėmimo pagerėjo, suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo įverčiai ($M = 5,28$; $SD = 0,37$) statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo nuteistųjų, kurių teisinė padėtis po sprendimo priėmimo pablogėjo, įverčių ($M = 2,17$; $SD = 1,31$) ir nuo nuteistųjų, kurių teisinė padėtis po sprendimo priėmimo nepasikeitė, įverčių ($M = 2,18$; $SD = 1,3$). Statistiškai reikšmingos sąsajos tarp nuteistųjų, kurių teisinė padėtis pablogėjo, įverčių ir nuteistųjų, kurių teisinė padėtis nepasikeitė, įverčių rastos nebuvo.

3.4. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo ir demografinių charakteristikų sąsajos

Norint išsiaiškinti, ar nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas yra susijęs su amžiumi, išsilavinimu, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi, laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę bendrai, laiku, praleistu atliekant dabartinę bausmę VPN, buvo taikoma koreliacinė analizė. Kadangi dalis duomenų buvo pasiskirstę nenormaliai, tai skaičiavimams naudoti *Pearson* (r) ir *Spearman* (r_s) koreliacijos koeficientai. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos su amžiumi, lytimi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę pateikiamos 8 lentelėje.

8 lentelė. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos su amžiumi, lytimi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę

Demografinės charakteristikos	Procedūrinis teisingumas	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Amžius	-0,35**	< 0,001
Išsilavinimas	-0,007	0,943
Laikas, praleistas atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę	-0,21*	0,034

Pastaba. *r* – Pearson koreliacijos koeficientas, *p* – statistinio reikšmingumo lygmuo. * *p* < 0,05; ** *p* < 0,01.

Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos su laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN, pateikiamos 9 lentelėje.

9 lentelė. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos su laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN

Demografinės charakteristikos	Procedūrinis teisingumas	
	<i>rs</i>	<i>p</i>
Laisvės atėmimo bausmių skaičius	-0,13	0,17
Laikas, praleistas atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN	-0,19	0,58

Pastaba. *rs* – Spearman koreliacijos koeficientas, *p* – statistinio reikšmingumo lygmuo.

Gauta, kad nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas statistiškai reikšmingai koreliuoja su amžiumi ($r = -0,35$; $p < 0,001$) ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę ($r = -0,21$; $p < 0,001$). Gauta neigiama koreliacija su amžiumi vidutinė, arčiau silpnos, o koreliacija su laiku, praleistu atliekant dabartinę bausmę, silpna. Statistiškai reikšmingų koreliacijų tarp suvokto procedūrinio teisingumo ir išsilavinimo, laisvės atėmimo bausmių skaičiaus, laiko, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN, rasta nebuvo.

3.5. Nuteistųjų suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo ir pasitenkinimo sprendimu sąsajos

Taikant *Paprastąją tiesinę regresiją* buvo patikrinta, ar nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas gali prognozuoti jų pasitenkinimą priimtu sprendimu.

10 lentelė. Komisijos priimto sprendimo suvokto procedūrinio teisingumo prognostinė vertė pasitenkinimui priimtu sprendimu

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis				
	Pasitenkinimas sprendimu				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas	1,267	< 0,001	359,731	< 0,001	0,788

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Gautas statistiškai reikšmingas modelis – didesnis suvoktas bendras pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas nuspėja didesnę nuteistųjų pasitenkinimą priimtu sprendimu.

Taip pat buvo siekta sužinoti, ar nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas prognozuoja ar sprendimas bus apskūstas ar ne. Tam pasitelkta *Binarinė logistinė regresija*. Gauti rezultatai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. Suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo prognostinė vertė atsakymo apskundimui

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis				
	Priimto sprendimo apskundimas				
	<i>Exp</i> (<i>B</i>)	<i>p</i>	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>
Suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas	0,135	< 0,001	17,516	6	0,008

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Kaip matoma 11 lentelėje, gautas statistiškai reikšmingas modelis, kuris paaikškina nuo 3,2 proc. iki 4,4 proc. dispersijos. Modelis teisingai nuspėja 79,8 proc. apskundimo. Mažesnis suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas didina tikimybę, kad dalyvis priimtą sprendimą apskūs.

3.6. Nuteistųjų suvokto bendro pataisos pareigūnų elgesio ir Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos

Siekiant išsiaiškinti, ar nuteistųjų bendras suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas gali prognozuoti nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą, naudota *Paprastoji tiesinė regresija*. Gauti rezultatai pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. *Bendro suvokto procedūrinio teisingumo prognostinė vertė Komisijos priimto sprendimo suvoktam procedūriniam teisingumui*

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis				
	Komisijos priimto sprendimo suvoktas procedūrinis teisingumas		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Bendras suvoktas procedūrinis teisingumas	0,636	< 0,001	65,732	< 0,001	0,404

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Gautas statistiškai reikšmingas modelis – didesnis suvoktas bendras pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas nuspėja didesnę nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą (žr. 12 lentelę).

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrime nustatyta, kad nuteistųjų bendras suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra žemesnis nei vidutinis. Tokie gauti rezultatai pagrindžia ir kitų autorių atliktų tyrimų rezultatus, kuriuose nurodoma, kad nuteistieji dažniausiai linkę pareigūnų elgesį vertinti daugiau kaip neteisingą (Fitzaland & Wakeling, 2020; Matekel, 2018). Nustatytas nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų procedūrinis neteisingumas parodo, kad didžioji dalis nuteistų asmenų pareigūnų veiksmus vertina kaip jų nuomone neatitinkančius teisingumo standartų. Be to, gauta, kad egzistuoja suvokto pataisos pareigūnų elgesio procedūrinio teisingumo skirtumai nuteistųjų grupėse. Nustatyta, kad lengvos grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktas bendras pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra šiek tiek geresnis nei vidutinis. Gauta, kad paprastosios ir drausmės grupių sąlygomis bausmę atliekantys nuteistieji pareigūnų veiksmus vertina šiek tiek prasčiau – suvokia juos daugiau kaip procedūriškai neteisingus. Šiame tyrime stebėti dideli skirtumai tarp lengvosios ir drausminės grupės nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo, o tokie rezultatai pakartotinai patvirtina kitų autorių darbuose gautus rezultatus (Matekel, 2018; Beijersbergen et al., 2015). Pavyzdžiui, Matekel (2018) tyrime gauta, kad griežtesnėmis sąlygomis laikomų nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra daug žemesnis nei tų nuteistųjų, kurie bausmę atlieka paprastosios ar lengvosios grupės sąlygomis. Taip pat, Beijersbergen ir kolegų (2015) tyrimas parodė, kad izoliuotų nuteistųjų procedūrinio teisingumo suvokimas yra žymiai mažesnis nei nuteistųjų, gyvenančių ne po vieną. Būtent tokie rezultatai buvo gauti ir šiame tyrime. Atsižvelgiant į tai, kad VPN drausmės grupės sąlygomis laikomi nuteistieji gyvena izoliuoti po vieną, o paprastosios ir lengvosios grupės nuteistiesiems yra suteikiamos galimybės gyventi kartu su kitais nuteistaisiais, galima teigti, kad šio tyrimo rezultatai atitinka kitų autorių keliamas prielaidas. Analizuojant gautus rezultatus svarbu pasvarstyti, kodėl visgi egzistuoja tokie skirtumai. Įvairūs skirtingų tyrimų autoriai kelia prielaidą, kad tokie skirtumai atsiranda dėl socialinės izoliacijos, kurią išgyvena drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekantys nuteistieji (Matekel, 2018; Beijersbergen et al., 2015; Franke et al., 2010). Atsižvelgiant į jiems taikomus griežtesnius apribojimus, galima teigti, kad jie daug mažiau laiko praleidžia bendraujant tiek su kitais nuteistaisiais, tiek su pataisos pareigūnais. Sumažintas šių nuteistųjų socialinių interakcijų skaičius galimai apriboja jų galimybės palaikyti artimus santykius su kitais nuteistais asmenimis, dėl ko nukenčia jų socialinis tapatumas su grupe, bei pareigūnais, dėl ko nukenčia jų galimos pozityvios patirtys su jais. Remiantis teorinėmis prielaidomis, kurios teigia, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas formuojasi didinant teigiamų patirčių skaičių ir ribojant socialinę atskirtį, galima svarstyti, kad galbūt drausmės grupės nuteistųjų izoliacijos sąlygos savo ruožtu neigiamai paveikia

jų procedūrinio teisingumo suvokimą (Franke et al., 2010; Brunton-Smith & McCarthy, 2016). Pažymima, kad šiame tyrime buvo nustatyta, jog nesugriežtintomis sąlygomis laikomi nuteistieji dažniau pareigūnų elgesį suvokia kaip procedūriškai teisingai nei nuteistieji, kurie bausmę atlieka drausmės grupės sąlygomis, todėl galima kelti prielaidą, kad mažesnė socialinė izoliacija teigiamai paveikia procedūrinio teisingumo suvokimą.

Taip pat šiame tyrime nustatyta, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra susijęs su amžiumi. Gauti rezultatai parodė, kad jaunesnių nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas yra didesnis nei vyresnio amžiaus nuteistųjų. Pažymima, kad tokie rezultatai sutampa ir su kitų autorių atliktais tyrimais (Barkworth, 2018; Barkworth & Murphy, 2021). Toks dėsningumas leidžia pagalvoti apie šio darbo praktinę reikšmę – gauti rezultatai parodo, kad jaunesnio amžiaus nuteistieji pasižymi didesniu suvoktu procedūriniu teisingumu, o tai leidžia kelti prielaidą, jog įvairių intervencinių ir prevencinių priemonių, orientuotų į elgesio korekciją, taikymas jauniems nuteistiesiems iš karto papuolus į įkalinimo įstaigą, gali duoti nemažai teigiamų rezultatų. Pavyzdžiui, prisidėti prie sėkmingo socialinės rehabilitacijos proceso ir didesnio paklusnumo įstatymams ugdymui. Keista, tačiau šiame darbe nerasta reikšmingų sąsajų tarp procedūrinio teisingumo ir išsilavinimo, laisvės atėmimo bausmių skaičiaus, laiko, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę bendrai bei laiko, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN. Tokie rezultatai nesutampa su kitų autorių darbais (Fitzaland & Wakeling, 2019; Fitzaland & Wakeling, 2020; Matekel, 2018). Taip galėjo atsitikti dėl kelių priežasčių. Visų pirma, tokius rezultatus galėjo nulemti santykinai maža dalyvių imtis. Užsienio autorių tyrimuose stebimos itin didelės tiriamųjų imtys, kurios dažniausiai surenkamos net ne iš vienos, o kelių įkalinimo įstaigų, o šiame darbe buvo analizuojami tik vienos įkalinimo įstaigos 99 nuteistųjų rezultatai. Dar viena priežastis galėtų būti netolygus nuteistųjų pasiskirstymas pagal demografinius rodiklius. Pavyzdžiui, iš visų tyrime dalyvavusių tiriamųjų, nei vienas VPN nepraleido mažiau nei 6 mėn., o tai galėjo būti vienas iš rodiklių, lemiančių statistiškai reikšmingus rezultatus. Žinoma, tai tiesiog prielaidos, kurios galėtų būti paaiškinamos ir geriau suprantamos atlikus daugiau tyrimų ateityje.

Šio tyrimo rezultatai parodė, kad nuteistųjų suvoktas Komisijos sprendimo procedūrinis teisingumas taip pat yra žemesnis nei vidutinis. Panašūs rezultatai pristatomi ir kitų autorių tyrimuose (Meško & Hacin, 2019; McCullough, 2018). Pavyzdžiui, Meško ir Hacin (2019) tyrime nustatyta, kad daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių nuteistųjų, pareigūnų priimamus sprendimus vertino kaip daugiau procedūriškai neteisingus ir jautėsi, kad negali nesutikti su priimtais sprendimais siekiant išvengti galimų konfliktinių santykių. Panašūs rezultatai stebėti ir Barkworth (2018) tyrime, kuriame gauta, jog nuteistieji sprendimo priėmimo procesą ir pareigūnų elgesį jų metu suvokia kaip procedūriškai neteisingą. Tyrimo metu taip pat buvo analizuoti nuteistųjų suvokto Komisijos priimto

sprendimo procedūrinio teisingumo skirtumai grupėse. Gauta, kad lengvosios grupės sąlygomis bausmę atliekantys nuteistieji Komisijos priimtą sprendimą vertina šiek tiek daugiau nei vidutiniškai procedūriškai teisingą. Tyrime taip pat nustatyta, kad paprastosios grupės sąlygomis drausmę atliekantys nuteistieji priimtą sprendimą vertina šiek tiek prasčiau nei vidutiniškai, o drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų tarpe stabėtas itin žemas suvoktas procedūrinis teisingumas. Analizuojant reikšmingus skirtumus pastebėta, kad jie egzistuoja lyginant paprastosios ir drausmės grupės nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą. Gauta, kad lengvosios grupės nuteistieji pasižymi didesniu suvoktu priimto sprendimo procedūrinio teisingumu, o drausmės grupės nuteistieji – didesniu suvoktu procedūrinio neteisingumu. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje šie skirtumai tyrinėti dar nebuvo, o analizuojant užsienio autorių darbus nebuvo rasta šiame darbe gautus rezultatus galinčių pagrįsti tyrimų, negalima drąsiai teigti, kad tai atitinka arba neatitinka kitų autorių išvadas. Visgi, egzistuoja tyrimų, teigiančių, kad įkalinti asmenys, kurie suvokia pareigūnų veiksmus kaip teisingus, yra linkę mažiau pažeidinėti vidaus tvarkos taisyklės (McCullough, 2018; Meško & Hacin, 2019). Galima kelti prielaidą, kad galbūt šis ryšys taip pat veikia ir atvirkščiai ir teigia, kad nuteistieji, kurie yra linkę dažniau pažeidinėti taisyklės, suvokia pareigūnų veiksmus kaip neteisingus. Šio darbo kontekste šiuo ryšiu būtų galima pagrįsti prielaidą, kad drausmės grupės sąlygomis laikomi nuteistieji pataisos pareigūnų elgesį vertina kaip procedūriškai neteisingą ir todėl Komisijos priimtą sprendimą taip pat suvokia kaip neatitinkantį procedūrinio teisingumo standartų. Aptariant šiuos rezultatus taip pat galima paminėti ir Matekel (2018) bei Del Vecchio (2019) tyrimus, kurie parodė, kad griežtesnėmis sąlygomis laikomi nuteistieji pasižymi prastesniu suvoktu procedūrinio teisingumu. Pristatant šiuos rezultatus autoriai kalbėjo apie nuteistųjų bendrą suvokiamą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą, tačiau šias prielaidas taip pat iš dalies galima pritaikyti aiškinant ir šiame darbe gautus rezultatus.

Šiame tyrime taip pat nustatyta, kad teisinės padėties pokyčiai yra susiję su nuteistųjų suvoktu Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumu. Gauti rezultatai parodė, kad nuteistieji, kurių teisinė padėtis Komisijai priėmus sprendimą pagerėjo, pareigūnų elgesį vertino kaip daug labiau procedūriškai teisingą nei tie nuteistieji, kurių teisinė padėtis pablogėjo. Tokius rezultatus galima pamatyti ir kitų mokslininkų darbuose. Pavyzdžiui, Roscheleau (2014) nustatė, kad nuteistieji, kuriems buvo paskirtos baudžiamojo pobūdžio priemonės, pasižymėjo mažesniu suvoktu pataisos pareigūnų elgesio teisingumu nei nuteistieji, kuriems buvo paskirtos apdovanojamosios priemonės. Tokias prielaidas patvirtina iš šio tyrimo rezultatai, kurie parodo, kad nuteistieji teisingiau vertina teigiamus teisinės padėties pokyčių sprendimus (paskatinimas, perkėlimas į mažiau apribojimų turinčią grupę, trumpalaikės išvykos skyrimas ir pan.), o sprendimus, lemiančius neigiamus teisinės padėties pokyčius (nuobauda, perkėlimas į daugiau apribojimų turinčią grupę) jie suvokia kaip

daugiau procedūriškai neteisingus. Visgi, šiuos rezultatus interpretuoti reikėtų atsargiai, atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja dideli skirtumai grupėse pagal teisinės padėties pokyčius. Pavyzdžiui, lengvosios grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų grupėje nebuvo asmenų, kurių teisinė padėtis po Komisijos priimto sprendimo pablogėjo, o drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekančių asmenų grupėje tik dviem tyrimo dalyviams pagerėjo jų teisinė padėtis.

Tyrimo taip pat nustatyta, kad nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas yra neigiamai susijęs su amžiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę. Gauta, kad vyresnio amžiaus nuteistieji pasižymėjo mažesniu suvoktu Komisijos priimto sprendimo procedūriniu teisingumu nei jaunesni nuteistieji. Taip pat nustatyta, kad mažesniu suvokto procedūriniu teisingumu pasižymi tie nuteistieji, kurie įkalinimo įstaigoje yra praleidę daugiau laiko. Taigi gauta, kad didėjant nuteistųjų amžiui ir ilgėjant laikui, praleistam įkalinimo įstaigoje, mažėja suvoktas pataisos pareigūnų priimamų sprendimų procedūrinis teisingumas. Tokius ryšius pastebi ir kitų tyrimų autoriai (Barkworth, 2018; Barkworth & Murphy, 2021; Fitzaland & Wakeling, 2019). Gautus rezultatus galima pagrįsti remiantis Tyler (2010) prielaida, kad nuteistiesiems dažnai nebūna suteikiama galimybė dalyvauti sprendimo priėmimo ir todėl pareigūnų priimamus sprendimus jų atžvilgiu jie yra linkę vertinti kaip procedūriškai neteisingus. Savaimė suprantama, kad tokią neigiamą patirtį įkalinimo metu nuteistiesiems tenka išgyventi daugiau nei vieną kartą. Atsižvelgiant į tai, galima kelti prielaidą, kad kuo daugiau laiko nuteistasis praleidžia atliekant laisvės atėmimo bausmę, su tuo daugiau panašaus pobūdžio negatyvių patirčių jis gali susidurti. Būtent tokios išvadas pagrindžiantys rezultatai buvo gauti šiame darbe. Įdomu tai, kad tyrimo metu nebuvo nustatytos reikšmingos suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo sąsajos su kitais demografiniais duomenimis – išsilavinimu, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleisto atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN. Tokie rezultatai nesutampa su kitų tyrimų autorių išvadomis (Fitzaland & Wakeling, 2019; Fitzaland & Wakeling, 2020; Matekel, 2018). Kaip ir aiškinant reikšmingų sąsajų nebuvimą tarp bendro nuteistųjų suvokto procedūrinio teisingumo ir demografinių charakteristikų, tai ir siekiant paaiškinti šiuos rezultatus, galima kelti prielaidą, kad juos galėjo paveikti santykinai maža tyrimo dalyvių imtis. Tokius rezultatus taip pat galėjo nulemti ir kiti veiksniai, kurie daro įtaką suvoktam teisingumui, pavyzdžiui įsitikinimas pasaulio teisingumu.

Šio tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad nuteistųjų suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas prognozuoja jų pasitenkinimą sprendimu – kuo didesnis suvoktas sprendimo procedūrinis teisingumas, tuo didesnis nuteistųjų pasitenkinimas sprendimu. Tokie rezultatai gali būti grindžiami remiantis ankstesniais tyrimais. Pavyzdžiui, Stiner ir Wooldredge (2015) teigia, kad didesnis suvoktas pareigūnų elgesio teisingumas yra susijęs su didesniu pasitenkinimu pareigūnų priimamais sprendimais. Goodman-Delahunty (2010) aiškina, kad

pasitenkinimo priimtais sprendimais suvokimą lemia ne tik gauti rezultatai, bet ir procesų, naudojamų šiems rezultatams pasiekti, sąžiningumas. Barkworth ir Murphy (2021) teigia, kad suvoktas pagarbus, sąžiningas ir teisingas pareigūnų elgesys priimant sprendimus sąveikauja su geresniais pareigūnų veiklos įverčiais. Kitaip tariant, suvoktas sprendimo priėmimo proceso teisingumas teigiamai veikia suvoktą pačio sprendimo teisingumą. Šiame tyrime taip pat gauta, kad remiantis suvokto procedūrinio teisingumo lygmeniu, galima prognozuoti, ar Komisijos priimtas sprendimas bus apskūstas. Nustatyta, kad mažesnis suvoktas Komisijos priimto sprendimo procedūrinis teisingumas yra susijęs su didesne sprendimo apskundimo rizika. Tokie rezultatai sutampa su kitų autorių tyrimais (Goodman-Delahunty, 2010; Hollander-Blumoff & Tyler, 2009). Jenness ir Calavita (2018), remdamiesi pirmųjų procedūrinio teisingumo krypties mokslininkų išvadomis, teigia, kad kai žmonės sprendimo priėmimo procesą suvokia kaip procedūriškai teisingą, jie linkę būti patenkinti rezultatu, net jeigu jis ir nebūna jų naudai.

Galiausiai, atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad didesnis nuteistųjų bendras suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas gali prognozuoti didesnę nuteistųjų suvoktą Komisijos priimto sprendimo procedūrinį teisingumą. Panašūs rezultatai stebimi ir kituose tyrimuose (Del Vecchio, 2019; Brunton-Smith & McCarthy, 2016; Jenness & Calavita, 2018). Pavyzdžiui, Del Vecchio (2019) teigia, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio teisingumas teigiamai veikia nuteistųjų požiūrį į pareigūnų priimamus sprendimus, skatina didesnę pasitikėjimą jais ir galiausiai nulemia didesnę suvoktą jų elgesio teisėtumą. Brunton-Smith ir McCarthy (2016) taip pat akcentuoja, kad pozityvios socialinės interakcijos su pataisos pareigūnais formuoja didesnę nuteistųjų suvokiamą pareigūnų elgesio procedūrinį teisingumą, kas ilgainiui nulemia didesnę jų veiksmų teisėtumo suvokimą. Tai parodo, kad jeigu nuteistieji suvokia pataisos pareigūnų elgesį kaip procedūriškai teisingą, tuomet jie pasižymi ir didesniu pasitikėjimu jų priimamais sprendimais. Žinoma, svarbu paminėti, kad šiuos rezultatus interpretuoti reikėtų atsargiai, atsižvelgiant į tai, kad nėra aišku ar bendras suvoktas pataisos pareigūnų elgesio teisingumas nekinta priklausomai nuo suvokto Komisijos priimto sprendimo procedūrinio teisingumo. Atkreipiamas dėmesys, jog šiame darbe nebuvo analizuoti nuteistųjų bendro suvokiamo pataisos pareigūnų elgesio procedūrinio teisingumo pokyčiai prieš ir po Komisijos priimto sprendimo. Todėl nenuostabu, kad gauti rezultatai kelia įvairiausių klausimų į kuriuos atsakymus būtų galima pateikti tik atlikus papildomus panašaus pobūdžio tyrimus.

Apibendrinant, didžioji dalis šiame tyrime gautų rezultatų sutapta su kitų autorių darbais ir parodo, kad nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio teisingumas, tiek vertinant bendrai, tiek analizuojant individualiai sprendimų priėmimo procese, yra žemesnis nei vidutinis. Remiantis šiais

rezultatais galima teigti, kad tai visgi yra aktuali problema pataisos įstaigų kontekste. Visgi, tyrimo rezultatus rekomenduojama vertinti kritiškai. Visų pirma, šiame darbe dalyvavusių tiriamųjų imtis yra sąlyginai maža ir atsitiktinė, taip pat pažymima, kad tyrime dalyvavo tik vienoje įkalinimo įstaigoje bausmę atliekantys nuteisti vyrai. Tolimesniuose tyrimuose siūloma tirti daug didesnę ir įvairesnę nuteistųjų imtį, siekiant išsamesnės analizės. Atsižvelgiant į tai galima teigi, kad gauti rezultatai nėra itin patikimi ir reprezentatyvūs visos Lietuvos nuteistųjų atžvilgiu. Antra, darbe tirtas nuteistųjų suvoktas procedūrinis teisingumas buvo matuotas kaip vienas atskiras konstruktas. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo rezultatai parodė, jog nuteistieji pasižymi didesniu suvoktu pataisos pareigūnų elgesio procedūriniu neteisingumu, galima kelti prielaidą, jog šiek tiek kitoks tyrimo instrumentų pasirinkimas būtų suteikęs daugiau reikšmingos informacijos analizei. Pavyzdžiui, tai leistų nustatyti, kaip atskiri procedūrinį teisingumą sudarantys veiksniai paveikia bendrą nuteistųjų teisingumo suvokimą. Trečiasis tyrimo ribotumas – pakartotinių matavimų neatlikimas. Šiame darbe buvo siekta išsiaiškinti, ar suvoktas bendras procedūrinis teisingumas prognozuoja suvoktą Komisijos priimto sprendimo teisingumą ir nors gautas statistiškai reikšmingas prognostinis modelis, jis negali būti pilnai pagrįstas. Taip yra todėl, nes tyrime nebuvo tirta koks nuteistųjų suvoktas bendras pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas buvo prieš priimant sprendimą, taip pat nebuvo siekta išsiaiškinti, prieš kiek laiko jis buvo priimtas. Dar vienas tyrimo ribotumas stebimas analizuojant teisinės padėties pokyčių grupes. Tyrime nebuvo siekta išsiaiškinti kaip daug ar kaip mažai nuteistųjų teisinė padėtis priėmus sprendimą pagerėjo ar pablogėjo. Pavyzdžiui, nuteistasis, kuriam buvo paskirta pirma nuobauda ir dėl kurios jam tik laikinai pablogėjo gyvenimo sąlygos galbūt suvokė mažiau procedūrinio neteisingumo nei nuteistasis, kuriam paskirta nuobauda buvo trečioji ir dėl kurios jis buvo perkeltas bausmę atlikti griežtesnėmis sąlygomis. Tačiau abu šie nuteistieji buvo priskirti į tą pačią teisinės padėties pokyčių grupę, kas galėjo iškreipti gautus rezultatus. Atsižvelgiant į išskirtus tyrimo ribotumus, ateityje rekomenduojama siekti tyrinėti didesnės imties nuteistųjų grupes, taip pat analizuoti galimus skirtumus tarp lyčių, atlikti ilgalaikius tyrimus, siekiant išanalizuoti galimus suvokto procedūrinio teisingumo pokyčius ilgesnėje laiko perspektyvoje. Remiantis atlikta literatūros apžvalga, ateities mokslininkams taip pat būtų rekomenduojama tyrinėti ne tik procedūrinio teisingumo suvokimą, bet ir galimas teigiamas ir neigiamas jo pasekmes, tokias kaip bendradarbiavimas su pareigūnais, paklusimas, smurtinio elgesio apraiškos ir panašiai. Galiausiai, ateityje rekomenduojama taip pat analizuoti suvokto procedūrinio teisingumo ir suvokiamo teisėtumo sąsajas.

Vis dėl to, nepaisant visų išvardintų tyrimo trūkumų, šis darbas pasižymi ir keliais privalumais. Tyrimo metu siekta įvertinti nuteistųjų suvoktą pataisos pareigūnų elgesio procedūrinį

teisingumą ir parodyti, kad šis suvoktas teisingumas yra nemažiau svarbus nei ikiteisminio tyrimo dalyvių teisingumas. Tyrime nustatyta, kad nuteistieji pataisos pareigūnų veiksmus suvokia kaip daugiau ar mažiau procedūriškai neteisingus ir tokie gauti rezultatai leidžia pradėti galvoti, kokių veiksmų būtų galima imtis siekiant didinti nuteistųjų suvokto pataisos pareigūnų teisingumo lygį. Galima kelti prielaidą, kad pataisos pareigūnų švietimas procedūriškai teisingo elgesio tema galėtų prisidėti prie pozityvesnio nuteistųjų požiūrio į juos. Atsižvelgiant į teigiamas procedūriškai teisingo pataisos pareigūnų elgesio pasekmes, tokias kaip geresni tarpasmeniniai santykiai, mažesnis priešiškas, didesnis abipusės pagarbos, atvirumo, pasitikėjimo lygis ir dar daugiau, galėtų teigiamai prisidėti ne tik prie pačių nuteistųjų gyvenimo kokybės įkalinimo įstaigoje gerinimo, bet ir pataisos pareigūnų. Dar vienas šio tyrimo pliusas – galimybė pateikti įstaigai rekomendacijas, orientuotas į sprendimų priėmimo proceso kokybės gerinimą. Remiantis įvairių mokslininkų tyrimo rezultatais galima teigti, kad suteikiant nuteistiesiems galimybę išreikšti savo nuomonę prieš priimant sprendimus, o taip pat ir elgiantis su jais pagarbiais ir nešališkai bei paaiškinant priimamus sprendimus, galima itin daug prisidėti formuojant didesnę jų suvoktą procedūrinę teisingumą. Žinoma, svarbu atsižvelgti ir į tai, kad procedūrinio teisingumo principų įgyvendinimas įkalinimo įstaigoje yra kitoks nei laisvėje. Tokie skirtumai stebimi dėl pačios įstaigos pobūdžio, nerašytų nuteistųjų subkultūros taisyklių, pačių nuteistųjų nuostatų ir panašiai. Visgi, svarbu yra siekti perlipti įvairiausias iškylančias kliūtis ir siekti pačių geriausių rezultatų. Atsižvelgiant į literatūros analizę ir šiame darbe gautus rezultatus, VPN rekomenduojama:

- Pagal galimybes siekti įtraukti nuteistuosius į sprendimo priėmimo procesą. Pavyzdžiui, leisti jiems dalyvauti Komisijos posėdžiuose ir išreikšti savo nuomonę, užduoti rūpimus klausimus, pasidalinti pastabomis ar pasiūlymais;
- Siekti tiksliai paaiškinti nuteistiesiems, kodėl buvo priimtas vienoks ar kitoks sprendimas, motyvuoti juos kreiptis patiems iškilus klausimams ar turint pasiūlymų;
- Motyvuoti įstaigoje dirbančius pareigūnus su nuteistaisiais, ypač vyresnio amžiaus, elgtis pagarbiai, siekti palaikyti bendradarbiavimu ir pasitikėjimu grįstus tarpasmeninius santykius.
- Organizuoti mokymus, profesines intervizijas ir supervizijas siekiant nuolat ieškoti galimybių gerinti sprendimo priėmimo procesą ir nuteistųjų pasitenkinimą tiek juo, tiek priimtais sprendimais.

IŠVADOS

1. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra žemesnis nei vidutinis.
2. Lengvosios grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra didesnis nei drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų, o paprastosios grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas nesiskiria nuo kitų grupių.
3. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas yra susijęs su amžiumi, bet nėra susijęs su išsilavinimu, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi, laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN.
4. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas yra žemesnis nei vidutinis.
5. Lengvosios grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas yra didesnis nei drausmės grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų, o paprastosios grupės sąlygomis bausmę atliekančių nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas nesiskiria nuo kitų grupių.
6. Nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas yra susijęs su amžiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę, bet nėra susijęs su išsilavinimu, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi ir laiku, praleistu atliekant dabartinę laisvės atėmimo bausmę VPN.
7. Didesnis nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas prognozuoja didesnę pasitenkinimą priimtu sprendimu. Mažesnis nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinis teisingumas prognozuoja didesnę sprendimo apskundimo galimybę.
8. Didesnis nuteistųjų suvoktas pataisos pareigūnų elgesio procedūrinis teisingumas prognozuoja didesnę suvoktą pataisos pareigūnų priimto sprendimo dėl jų teisinės padėties procedūrinį teisingumą.
9. Pateiktos rekomendacijos įstaigai, orientuotos į nuteistųjų suvokto pataisos pareigūnų elgesio procedūrinio teisingumo didinimą.

LITERATŪRA

- Barkworth, J. (2018). Prisons, procedural justice and motivational posturing: examining prisoners' well-being and compliance behaviour'(Unpublished doctoral dissertation). Griffith University, Brisbane, QLD.
- Barkworth, J. M., & Murphy, K. (2021). Procedural justice, posturing and defiant action: Exploring prisoner reactions to prison authority. *Justice Quarterly*, 38(3), 537-564.
- Beier, S., Eib, C., Oehmann, V., Fiedler, P., & Fiedler, K. (2014). Influence of judges' behaviors on perceived procedural justice. *Journal of applied social psychology*, 44(1), 46-59.
- Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A. J., & Nieuwebeerta, P. (2016). Reoffending after release: Does procedural justice during imprisonment matter?. *Criminal Justice and Behavior*, 43(1), 63-82.
- Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A. J., Eichelsheim, V. I., Van der Laan, P. H., & Nieuwebeerta, P. (2014). Procedural justice and prisoners' mental health problems: A longitudinal study. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 24(2), 100-112.
- Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A. J., Eichelsheim, V. I., Van der Laan, P. H., & Nieuwebeerta, P. (2015). Procedural justice, anger, and prisoners' misconduct: A longitudinal study. *Criminal justice and behavior*, 42(2), 196-218.
- Bickers, I., Crewe, B., & Mitchell, R. J. (2019). Offender supervision, prisoners and procedural justice. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 58(4), 477-495.
- Bierie, D. M. (2013). Procedural justice and prison violence: Examining complaints among federal inmates (2000–2007). *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(1), 15.
- Blader, S. L., & Tyler, T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extrarole behavior. *Journal of applied psychology*, 94(2), 445.
- Brunton-Smith, I., & McCarthy, D. J. (2016). Prison legitimacy and procedural fairness: A multilevel examination of prisoners in England and Wales. *Justice Quarterly*, 33(6), 1029-1054.
- Čunichina, K. (2014). Nusikaltimo aukų suvoktas teisėjo elgesio teisingumas.
- Del Vecchio, A. (2019). Procedural Justice in the Connecticut Correctional System: An Exploration of Correlates and Modifications through an Intervention Program (Doctoral dissertation, Doctoral dissertation, yale University).

- Dirkzwager, A. J., & Kruttschnitt, C. (2012). Prisoners' perceptions of correctional officers' behavior in English and Dutch prisons. *Journal of Criminal Justice*, 40(5), 404-412.
- Fitzalan Howard, F., & Wakeling, H. (2020). People in Prisons' Perceptions of Procedural Justice in England and Wales. *Criminal Justice and Behavior*, 47(12), 1654-1676.
- Fitzalan Howard, F., & Wakeling, H. (2021). Evaluating the impact of 'rehabilitative adjudications' in four English prisons. *Psychology, crime & law*, 27(10), 1010-1031.
- Franke, D., Bierie, D., & MacKenzie, D. L. (2010). Legitimacy in corrections: A randomized experiment comparing a boot camp with a prison. *Criminology & Public Policy*, 9(1), 89-117.
- Goodman-Delahunty, J. (2010). Four ingredients: New recipes for procedural justice in Australian policing. *Policing: a journal of policy and practice*, 4(4), 403-410.
- Hollander-Blumoff, R., & Tyler, T. R. (2011). Procedural justice and the rule of law: Fostering legitimacy in alternative dispute resolution. *J. Disp. Resol.*, 1.
- Jackson, J., Tyler, T. R., Bradford, B., Taylor, D., & Shiner, M. (2010). Legitimacy and procedural justice in prisons. *Prison service journal*, 191, 4-10.
- Kaeble D, Cowhig M. (2018) Correctional populations in the United States, 2016. In: Watkins TD. (ed.) U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Kochel, T. R., Parks, R., & Mastrofski, S. D. (2013). Examining police effectiveness as a precursor to legitimacy and cooperation with police. *Justice quarterly*, 30(5), 895-925.
- Leventhal, G. S. (1980). What should be done with equity theory?. In *Social exchange* (pp. 27-55). Springer, Boston, MA.
- Liebling A, Arnold H (2004). *Prisons and their Moral Performance: A study of Values, Quality, and Prison Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Liebling, A. (2011). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society*, 13(5), 530-550.
- Lind, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. Springer Science & Business Media.
- Matekel, C. G. (2018). *Conditions of confinement, personality traits, and inmate perceptions of procedural justice*. Arizona State University.

- Mazerolle, L., Sargeant, E., Cherney, A., Bennett, S., Murphy, K., Antrobus, E., & Martin, P. (2014). Procedural justice and legitimacy in policing. Springer.
- McCullough, K. (2018). Prisoners' perceptions of procedural justice and legitimacy: Examining constructs and effects on recidivism (Doctoral dissertation).
- Meyerson, D., Mackenzie, C., & MacDermott, T. (2021). Procedural justice and relational theory: empirical, philosophical, and legal perspectives (p. 284). Taylor & Francis.
- Meško, G., & Hacin, R. (2019). Social distance between prisoners and prison staff. *The Prison Journal*, 99(6), 706-724.
- Petkevičiūtė-Barysienė, D., & Valickas, G. (2016). Civilinio ginčo šalių suvoktas teisėjų elgesio teisingumas. *Teisė*, 99, 25-42.
- Petkevičiūtė-Barysienė, D., & Valickas, G. (2016). Teisėjų elgesio atitikties procedūrinio teisingumo reikalavimams civilinėse bylose. *Teisė*, 100, 20-37.
- Radburn, M., & Stott, C. (2019). The social psychological processes of 'procedural justice': Concepts, critiques and opportunities. *Criminology & Criminal Justice*, 19(4), 421-438.
- Reisig, M. D., & Mesko, G. (2009). Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. *Psychology, crime & law*, 15(1), 41-59.
- Rugevičius, M. (2006). Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje. *Psichologija*, 34, 115-118.
- Sargeant, E., Barkworth, J., & Madon, N. S. (2020). Procedural justice in the criminal justice system. In *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*.
- Sargeant, E., Wickes, R., & Mazerolle, L. (2013). Policing community problems: Exploring the role of formal social control in shaping collective efficacy. *Australian & New Zealand journal of criminology*, 46(1), 70-87.
- Sedlak, A., & McPherson, K. S. (2010). Survey of youth in residential placement: Youth's needs and services. Rockville, MD: Westat.
- Steiner, B., & Wooldredge, J. (2015). Individual and environmental sources of work stress among prison officers. *Criminal Justice and Behavior*, 42(8), 800-818.
- Thibaut, John, and Laurens Walker. "A theory of procedure." *Calif. L. Rev.* 66 (1978): 541.

- Tyler, T. R. (1989). The psychology of procedural justice: A test of the group-value model. *Journal of personality and social psychology*, 57(5), 830.
- Tyler, T. R. (2004). Enhancing police legitimacy. *The annals of the American academy of political and social science*, 593(1), 84-99.
- Tyler, T. R. (2010). Legitimacy in corrections: Policy implications. *Criminology & Pub. Pol'y*, 9, 127.
- Tyler, T. R., & Blader, S. L. (2003). The group engagement model: Procedural justice, social identity, and cooperative behavior. *Personality and social psychology review*, 7(4), 349-361.
- Tyler, T. R., & Lind, E. A. (1992). A relational model of authority in groups. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 115-191). Academic Press.
- Trammell, R., Cook, A. R., Marquez, M. V. D., Hinkle, P., Protze, L. M., & Rodriguez, N. (2018). From procedural justice to procedural injustice: Understanding prison staff and inmate conflict. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 57(4), 537-555.
- Valickas, G., Justickis, V., & Čėsniėnė, I. (2006). Teismo psichologinė ekspertizė Lietuvoje: dabartinė padėtis, problemas ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*, 33, 89-100.
- Valickas, G., Justickis, V., Vanagaitė, K., & Voropaj, K. (2013). *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis: monografija*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Vandavelde, S., Vander Laenen, F., Van Damme, L., Vanderplasschen, W., Audenaert, K., Broekaert, E., & Vander Beken, T. (2017). Dilemmas in applying strengths-based approaches in working with offenders with mental illness : a critical multidisciplinary review. *AGGRESSION AND VIOLENT BEHAVIOR*, 32, 71–79. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.008>
- Walters, G. D., & Bolger, P. C. (2019). Procedural justice perceptions, legitimacy beliefs, and compliance with the law: A meta-analysis. *Journal of experimental Criminology*, 15(3), 341-372.
- Hulley, S., Liebling, A., & Crewe, B. (2012). Respect in prisons: Prisoners' experiences of respect in public and private sector prisons. *Criminology & Criminal Justice*, 12(1), 3-23.